

KUR'AN KAVRAMLARININ ANLAMINI BELİRLEMEDE ARTZAMANLI VE EŞZAMANLI SEMANTİĞİN ROLÜ*

© Mustafa KARAGÖZ^a

Öz

Kelimelerin anlamını inceleyen bir disiplin olan semantik, artzamanlı ve eşzamanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Artzamanlı (tarihsel) semantik bir kelimenin tarihsel süreç içerisinde maruz kaldığı anlam değişimleriyle ilgilenir. Eşzamanlı semantik ise kelimelerin belli bir zaman dilimindeki veya belli bir eserdeki anlamını ve o zaman dilimi ya da eserdeki diğer kelimelerle olan anlamsal ilişkilerini inceler.

Semantiğin Batıda bir disiplin olarak ortaya çıkışı ve bu disiplinin Kur'an araştırmalarında kullanılması yeni olmakla birlikte, İslam kültüründe semantiği ilgilendiren çalışmalar mevcuttur. Diğer bir deyişle, klasik dil ve tefsir çalışmalarında hem artzamanlı hem de eşzamanlı semantikle ilgili bilgi ve açıklamalar yer almaktadır. Bu bilgi ve açıklamalar, doğal olarak bugünkü semantiğin perspektifiyle birebir aynı olmasa da Kur'an kavramlarıyla ilgili yapılacak semantik çalışmalar için son derece kıymetli bir hazineyi barındırmaktadır. Mucemler, garîbü'l-Kur'anlar, vücûh ve nezâir türü eserler bu çerçevede ilk olarak akla gelen örneklerdir.

Bilindiği üzere Kur'an'daki kavramların bir kısmında tarihsel süreçte çeşitli anlam değişiklikleri söz konusu olmuştur. Bu anlam değişikliklerinin farkına varmak ve Kur'anî kavramların tenzil dönemindeki anlamını belirlemek için, sahip olduğumuz ilmî mirasa başvurmamız önem arz etmektedir. Benzer şekilde Kur'an

---

* Bu makale İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü tarafından düzenlenen "2. Uluslararası Kur'an'ı Yeniden Düşünme -Kur'an Kavramları-" Sempozyumunda (Ankara, 10-11 Mayıs 2014) "Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü" başlığıyla sözlü olarak sunulan ve daha önce yayımlanmamış tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, mkaragoz@erciyes.edu.tr

araştırmalarında eşzamanlı semantik analiz yapmak da gerekmektedir. Zira Kur'an kavramlarının Kur'an bütünlüğü içerisindeki anlamsal ilişkilerinin iyi bilinmesi, onların anlamının daha iyi belirlenmesine katkı sağlar.

Günümüz Kur'an araştırmalarında ve Kur'an kavramlarının anlamını belirlemede semantik analizin ve semantik analiz yaparken geçmiş birikimden yararlanmanın önemli olduğu iddiası, bu makalenin temel hareket noktasıdır. Bu çerçevede Kur'an kavramlarının anlamının tespit edilmesinde artzamanlı ve eşzamanlı semantiğin rolü üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken, artzamanlı ve eşzamanlı semantik incelemenin önemini ortaya koyan örneklerin seçilmesine özen gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Kavramları, Semantik, Anlambilim, Artzamanlı Semantik, Eşzamanlı Semantik

Giriş

Kelimelerin anlamını araştıran bir disiplin olarak semantiğin ortaya çıkışının üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmiştir. Başlangıçta daha ziyade kelimelerin tarihsel süreç içerisindeki anlam değişimiyle ilgilenen semantik, daha sonra bir dilin kelimelerinin belli bir zaman dilimindeki anlamıyla da ilgilenir hale gelmiştir. Böylece semantik; biri, kelimelerin tarihsel süreç içerisinde uğradığı anlam değişimini inceleyen artzamanlı (diachronic/tarihsel) semantik, diğeri de kelimelerin belli bir zaman dilimindeki veya belli bir eserdeki anlamını ve o zaman dilimi ya da eserde geçen diğer kelimelerle olan anlamsal ilişkilerini inceleyen eşzamanlı (synchronic) semantik olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹

Bir disiplin olarak Batıda ortaya çıkan semantiğin Kur'an araştırmalarında kullanılmasını Izutsu ile başlatmak mümkündür. Semantiğin gerek Batıda bir disiplin olarak ortaya çıkışı, gerekse bu disiplinin Kur'an araştırmalarında kullanılması yeni olmakla birlikte, İslam kültüründe bugünkü semantiğe

¹ Saussure'un dilbilimle ilgili eşzamanlı ve artzamanlı/tarihsel dilbilim şeklinde yaptığı ayırım, kendisinden sonra benimsenmiş ve bu ayırım semantik için de kullanılmıştır. Bkz. Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998, s. 126 vd. Semantiğin tanımı, tarihçesi, eşzamanlı ve artzamanlı semantik hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, AÜİF Yayınları, Ankara 1975, s. 36-38; F. R. Palmer, *Semantik*, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara 2001, s. 22-26; Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kaum" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 124-127; Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yayınları, Bursa 2007, s. 69-74, 85-91; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu*, 2013, cilt: 6, sayı: 11, s. 107-112, 123-130.

tekabül eden çalışmaların bulunduğu, konuyla ilgilenenlerin malumudur. Diğer bir deyişle klasik dil ve tefsir çalışmalarında bugün hem artzamanlı (tarihsel) semantik hem de eşzamanlı semantik olarak adlandırılan alanı ilgilendiren bilgi ve açıklamalar yer almaktadır.²

Klasik dil ve tefsir çalışmalarında bulunan söz konusu bilgi ve açıklamalar, doğal olarak bugünkü semantiğin perspektifiyle aynı olmadığı gibi, bu çalışmalara isim olarak "semantik" demek de anakronizme düşmemize yol açar. Burada önemli olan husus, geçmişte dil ve tefsir alanında yapılan çalışmaların ve oluşan birikimin, bugün Kur'an kavramlarıyla ilgili yapılacak semantik çalışmalar için son derece kıymetli bir hazineyi barındırıyor olmasıdır. Mucemler, garibü'l-Kur'anlar, vücûh ve nezâir türü eserler bu çerçevede akla ilk gelen örneklerdir.³

Dil ve tefsir alanındaki külliyyâta, artzamanlı (tarihsel) semantiği ilgilendiren şu alanlarla ilgili yapılacak araştırmalara katkı sağlayacak bilgilerin bulunduğunu söylemek mümkündür: Bir kavramın Cahiliye döneminde kullanıldığı anlamın Kur'an tarafından değiştirilerek kullanılması, Kur'an'daki bazı kavramların nüzul sürecinin değişik dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılması, Kur'ani bir kavramın tenzil sonrası dönemde anlam değişimine uğraması, Kur'an'da sözlük anlamında kullanılan bir kavramın daha sonra terim anlamı kazanması, Kur'an'da geçen bazı kelimelere Türkçede anlam değişimine uğraması nedeniyle Kur'an meallerinde tenzil döneminde kullanıldığı anlam dışında bir anlam verilmesi. Bu hususların hepsi, anlam değişimiyle ilgili olması yönüyle artzamanlı semantiği ilgilendirmektedir.

Kur'an araştırmalarında kelimelerin anlam değişimine maruz kalma ihtimali göz ardı edildiği takdirde yanlış anlam(a)lar ortaya çıkabilmektedir. İşte bu yüzden, Kur'ani kavramların tenzil dönemindeki anlamını belirlemek için

² Hatta bu bağlamda Müslümanların kendilerine has bir anlambilim metodunun bulunduğunu söylemek mümkündür. Konuyla ve bu metodun unsurlarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdulkerim Seber, "Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: 17, sayı: 2, s. 116-123.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, I, s. 272-274; Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", s. 121-123; Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 67, 262-265; Yılmaz, "Modern Dönem Kur'an Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: 4, sayı: 7, s. 16, 20.

sahip olduğumuz ilmî mirastan yararlanmak suretiyle Kur'an kavramlarının artzamanlı semantik çerçevesinde incelenmesi faydalı bir yaklaşımdır.

Klasik dil ve tefsir eserlerinde eşzamanlı semantiği ilgilendiren hususlar da vardır. Sözelimi, bir kelimenin Kur'an'da farklı anlamlarda ve hatta bazen birbirine zıt iki manada kullanılması (çokanlamlılık ve ezdâd), bazı kelime ve ifadelerden deyimisel anlamın kastedilmesi, eşanlamlı olduğu kabul edilen bazı kelimeler arasında nüansların bulunması (furûk), aynı kelimedenden bir yerde sözlük diğer bir yerde terim anlamının kastedilmesi gibi konulara bu eserlerde değinilmektedir. Bahsi geçen bu hususlar da kavramların belli bir zaman diliminde ya da belli bir eser çerçevesindeki anlamsal ilişkileriyle ilgili olması bakımından, günümüzdeki eşzamanlı semantik çalışmalarıyla irtibatlandırılabilir.

Bir kelimeye Kur'an'da geçtiği her yerde aynı anlamı vermek, eşanlamlı kabul edilen kelimelerin her yönüyle eşanlamlı olduğunu ya da tenzil döneminden sonra terim haline gelmiş bir kelimenin Kur'an'da da sonradan terimleşmiş manada kullanıldığını zannetmek yanlış anlam(a)lara yol açabilmektedir. Bu tür yanlış anlamalara düşmemek için söz konusu birikimden yararlanarak, Kur'an kavramlarını eşzamanlı semantik açıdan incelemek gerekir.

Bu makalede, günümüz Kur'an araştırmalarında ve Kur'an kavramlarının anlamını belirlemede semantik analizin ve semantik analiz yaparken geçmiş birikimden yararlanmanın önemli olduğu iddiası temel hareket noktası olarak kabul edilecektir. Bu çerçevede Kur'an kavramlarının anlamının tespit edilmesinde artzamanlı ve eşzamanlı semantiğin rolü üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken, artzamanlı ve eşzamanlı semantik incelemenin önemini daha iyi bir şekilde ortaya koyan örneklerin seçilmesine özen gösterilecektir. Verilen örnekler çerçevesinde, söz konusu ilmî miras yeterince değerlendirilmediği için günümüzdeki bazı meallerde yer yer rastlanan hatalara dikkat çekilecektir. Böylece Kur'an kavramlarının anlamının belirlenmesinde artzamanlı ve eşzamanlı semantikten yararlanılmasının, özellikle Kur'an'ı tercüme ve meal vasıtasıyla anlama durumunda olanlara yönelik olarak hazırlanan Kur'an tercümesi ve meal çalışmalarındaki önemi vurgulanacaktır.

Makalenin başlığından ve buraya kadar yapılan kısa girişten anlaşılacağı üzere, konu artzamanlı (tarihsel) ve eşzamanlı semantik olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir. Ancak burada şunu hatırlatmak gerekir. Artzamanlı ve eşzamanlı semantik tahlilleri her zaman kesin çizgilerle

birbirinden ayrılmaz. Özellikle Kur'an-ı Kerim söz konusu olduğunda artzamanlı ve eşzamanlı semantik araştırmalarının iç içe geçme ihtimali daha da artmaktadır. Zira Kur'an'ın farklı yerlerinde farklı anlamlarda kullanılan, dolayısıyla, çokanlamlı bir kelime bu yönüyle eşzamanlı semantiğin inceleme konusu olabilir. Ama aynı kelimenin çokanlamlı oluşunun nedenleri arasında tarihsel süreçte yeni bir anlam kazanması bulunuyorsa bu durumda aynı kelime tarihsel semantiğin de konusu olabilir. Sözelimi "فِشْق (fisk)" vb. lafızlar her iki semantik incelemeyle de irtibatlı olabilmektedir.

Bazı kavramların hem artzamanlı hem de eşzamanlı semantik incelemeye elverişli oluşu, bu tür lafızların ele alınacağı yer konusunda bir ilke belirleyip ona göre bir tercihte bulunmayı gerekli kılmıştır. Bu çerçevede farklı anlamlar taşımasında zamansal/tarihsel etkinin belirgin olduğu kavramlar "Artzamanlı (Tarihsel) Semantik" başlığı altında ele alınacaktır.

Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılan ve bu farklı anlamları hangi dönemde kazandığı net bir şekilde belli olmayan ya da tenzil sürecinde bu farklı kullanımlar için belli bir zaman dilimi belirlemenin zor olduğu kavramlar ise "Eşzamanlı Semantik" başlığı altında incelenecektir.

A. Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı (Tarihsel) Semantiğin Rolü

Tarihsel semantik olarak da bilinen *artzamanlı anlambilim* adından anlaşılacağı gibi, kelimelerin zaman içerisinde uğradıkları anlam değişimlerini ele alır.⁴ Dil durağan bir olgu değildir. Bilakis, dil ve dilsel iletişimin en önemli araçları olan kelimeler aynen canlı organizmalar gibi, doğar, gelişir, büyür ve zamanla yok olur. Bu durum kelimelerin sadece ses ve lafız boyutu için geçerli değildir. Bilakis, kelimelerin anlamları da daralma, genişleme ve başkalaşma gibi çeşitli değişimlere maruz kalabilir. Hatta dildeki değişimlerin önemli bir kısmını lafızların mana boyutundaki değişimlerin oluşturduğu söylenmiştir.⁵ Kelimelerin anlamlarında görülen bu değişimlere *anlam değişmesi* denir.⁶

⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 2000, I, s. 30-31.

⁵ Muhammed Ali Abdülkerim Rudeynî, *Fusûl fi İlmi'l-Lügati'l-Âmm*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 2002, s. 256.

⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, s. 211-212; Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 151.

Anlam değişmesi olgusu, kelimeleri tarihsel süreçte uğradıkları anlam değişikliği bakımından inceleyen tarihsel semantiğin konusudur. Ayrıca gelenekselleşmiş tasnife göre anlam değişmesi; anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam başkalaşması olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁷

Anlam değişmesi olgusunun önemi, özellikle, anlaşılacak istenen bir metinle aramızda zamansal fark olduğunda ortaya çıkmaktadır. Zamanın geçmesiyle birlikte, metinde geçen bazı kelimeler anlam değişimine uğramış olabilir. ⁸ Dolayısıyla anlam değişmesi olgusu, nazil olduğu dönemin Arapçasıyla indirilen Kur'an'ın anlaşılmasında dikkate alınması gereken bir olgudur. Zira kelimelerde meydana gelen anlam değişimleri dikkate alınmadığında hataya düşme riskinin artması kaçınılmazdır. Bu yüzden, Kur'an'ın anlaşılması bağlamında "kelimelerin anlamlarında meydana gelen gelişmelere dikkat edilmesi"⁹ son derece önem arz etmektedir.¹⁰

Makalenin bu kısmında, Kur'an kavramlarının anlamını belirlemede tarihsel semantiğin önemini ortaya koymak amacıyla anlam değişimi olgusu, belli açılardan ele alınacaktır. Bu çerçevede Cahiliye dönemine ait bir kavramın Kur'an'da farklı bir anlamda kullanılması, tenzil döneminin farklı zaman kesitlerinde bazı Kur'an kavramlarının farklı anlamlarda kullanılması, bazı Kur'an kavramlarının anlamının tenzil sonrası dönemde değişime uğraması ve Kur'an'da geçen kimi kelimelerin Türkçede anlam değişimine maruz kalması konu edilecektir.

1. Cahiliye Dönemine Ait Bir Kavramın Kur'an'da Farklı Bir Anlamda Kullanılması

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bizzat "Câhiliyye/الجاهلية" kelimesi Kur'an'ın terimleştirdiği bir kelimedir. "Câhiliyye" lafzı Kur'an'da "الجاهلية" formunda dört

⁷ Bkz. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, s. 212-215; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 156-164.

⁸ Örneğin Kur'an bağlamında konuşacak olursak, Ebû Ubeyde Mamer b. Müsenna Kur'an'da geçen 'hanîf' kelimesinin Cahiliye döneminde ve tenzil döneminde farklı manalarda kullanıldığına dikkat çekmiştir. Bkz. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzî'l-Kur'ân*, thk. Fuad Sezgin, *Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut 1981, I, s. 58.

⁹ Emin el-Hûlî, *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, çev. Emrullah İşler-M. Hakkı Suçin, Kitâbiyât, Ankara 2006, s. 49.

¹⁰ Karagöz, "Şuarâ Sûresi 153. ve 185. Ayetlerdeki Müşharîn Kelimesinin Tefsirinde Görülen Anlam Farklılaşması", *Marife Bilimsel Birikim*, 2012, cilt: 11, sayı: 1, s. 76.

yerde geçmektedir.¹¹ Bu kelime “câhil/الجاهل” lafzının sonuna nisbet ya’sı eklenerek oluşturulan bir mastardır. Kur’an bu kelimeyi, dar anlamda bilgisizlik/cehalet anlamında değil, bizim bugün “Cahiliye” olarak adlandırdığımız dönemdeki genel davranış biçimini ifade etmek için kullanmaktadır.¹² Bu yönüyle söz konusu kelime, belli davranış modellerinin sergilendiği bir dönemi ifade etmek için terimleştirilmiş ve bu dönemin özel ismi olmuştur. Nitekim, “Câhiliyye” lafzı İbn Düreyd (ö. 321/933) tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Câhiliyye lafzı İslam döneminde şirk ehlini nitelendirmek için kullanılan bir addır.”¹³ “Câhiliyye” lafzının Kur’an indirilmeden önce Mekkeli müşrikler tarafından, kendi inanç ve âdetlerini nitelenmek amacıyla bu manada kullanılması söz konusu değildir. Dolayısıyla bu lafız, terim anlamını Kur’an’daki kullanımını sonucunda kazanmıştır.

Günümüzde “Cahiliye” kavramının daha ziyade İslam öncesi dönemi gösteren bir kavram olarak kullanımı yaygındır. Buna göre “Cahiliye” kavramının tarihin belli bir dönemine atıfta bulunduğu ve artık bu dönemin her yönüyle kapandığı (tarihsel süreksizlik) gibi bir algı oluşabilmektedir.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında kavramın anlamında, cahiliye dönemindeki genel davranış biçimlerini ifade etmekten, o dönemi gösteren bir terim olmaya doğru ilerleyen kısmi bir değişimin görüldüğü söylenebilir. Oysa Kur’an’ın karşı çıktığı Cahiliye Dönemi alışkanlıkları yeniden canlandığında bu dönemin bazı özelliklerinin söz konusu olma riski mevcuttur. Bu durumda cahiliye tarihsel olarak biten bir dönem olsa da belli davranışlar çerçevesinde varlığını sürdüren bir kavram olacaktır. Bu yüzden cahiliye lafzına Kur’an’ın yüklediği manayı iyi anlamak gerekir. Zira “kibir, kabilecilik, sahte tanrılar edinme gibi cahili tutumlar İslam toplumlarında bir potansiyel risk olarak hala mevcuttur.”¹⁵

¹¹ Âl-i İmrân, 3/154; Mâide, 5/50; Ahzâb, 33/33; Feth, 48/26. Konuyla ilgili olarak bkz. Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul 1984, s. 184.

¹² “Câhiliyye” kavramının anlamıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 187 vd.; Nafiz Danışman, “‘Câhiliyye’ Kelimesinin Mânâ ve Menşe’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1956, cilt: 5, sayı: 1-4, s. 194; M. Faik Yılmaz, “Kur’an’da Cehalet Kavramı”, *Dinî Araştırmalar*, 2003, cilt: 5, sayı: 15, s. 181-198; Mustafa Fayda, “Câhiliyye”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 17-19; Yakup Bıyıkoglu, “Kur’ân’da Câhiliye Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: 2, sayı: 36, s. 233-247.

¹³ Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî el-Basrî b. Düreyd, *Cemheretü’l-Lüga, Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn*, Beyrut 1987, I, s. 494.

¹⁴ Burhanettin Tatar, “Cahiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: 13, sayı: 1, s. 30.

¹⁵ Tatar, “Cahiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar”, s. 32.

Bizzat “câhiliyye/الجاهلية” kelimesinde görülen anlam değişimi ve akabindeki terimleştirmede olduğu gibi, Kur’an-ı Kerîm tenzil öncesi dönemde belli anlamlarda kullanılan bazı lafızları yeni anlamlarda kullanmıştır. Bu yeni anlamlar; eski anlamın daralması, genişlemesi, somut bir anlamda kullanılan lafzın soyut ve dinî bir içerikle kullanılması vb. şekillerde tezahür etmiştir.

Kur’an’da Cahiliye dönemindeki anlamından farklı olarak yeni anlamda kullanılan lafızlardan birisi “NeFaKa/نفاق” kökünden türeyen “nifâk/نفاق” ve “münâfık/منافق” lafızlarıdır. İbn Kuteybe (ö. 276/889) bu kelimeyle ilgili olarak şu izahları yapmıştır:

Nifak lafzı, “نافقاء الربوع” ifadesinden türetilmiştir. “نافقاء الربوع” ifadesi ise, “köstebeğin yuvası (yuvanın girişi)” anlamındadır. Bilindiği üzere köstebeğin yuvasının birden fazla girişi olur. Yuvasının bir girişi kapatıldığında ya da başı sıkıştığında, girdiği yerden değil de diğer yerden dışarı çıkar. Münafığın tutumuyla, köstebeğin davranışı arasındaki ilişki şöyledir: Köstebek nasıl ki bir yerden girip diğerinden çıkıyorsa münafık da diliyle müslüman olduğunu söylemesine rağmen inanç bakımından müslüman değildir (Diğer bir deyişle, aynen köstebek gibi başının sıkışmasına göre pozisyon alarak, müşriklerin yanında müşrik, müslümanların yanında ise müslüman olduğunu söylemektedir).¹⁶

Kazandığı bu yeni anlamla birlikte “نفاق” kökünün bir tür anlam genişlemesine konu olduğu söylenebilir.¹⁷

İbn Kuteybe’nin yukarıdaki açıklamasından sonra yaptığı “Münafık lafzı İslam döneminde ortaya çıkmıştır. Araplar İslam öncesi dönemde, bu kelimeyi bilmiyorlardı”¹⁸ şeklindeki açıklama önemlidir. İbn Kuteybe bu ifadeleriyle şunu demek istemiştir: “Araplar nifak/münafık lafzını İslam’dan önce davranış ve iman boyutuyla ilgili olarak kullanmıyorlardı.” Nitekim İbn Manzur (ö.711/1311), İbn Kuteybe’nin bu ifadelerini “Her ne kadar kelimenin sözlük

¹⁶ Mana bütünlüğünü sağlamak amacıyla tercümede kısmi ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Krş. Ebû Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsiru Garîbi'l-Kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1958, s. 29. Kelimenin anlamıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Ebûbekr Muhammed b. Üzeyr es-Sicistânî, *Kitâbü Garîbi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân, Dâru Kuteybe, Beyrut 1995, s. 436; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Lüga*, II, s. 967.

¹⁷ Güven, *Çokanlamlılık*, s. 159.

¹⁸ “و النفاق لفظ إسلامي لم تكن العرب قبل الإسلام تعرفه”

anlamını biliyorlarsa da, bu kelimeyi bu özel manasıyla Araplar bilmemekteydi"¹⁹ şeklinde açıklamıştır.²⁰

Cahiliye dönemine ait bir kelime her iki manasıyla da Kur'an'da geçiyor olabilir. Bu takdirde, tenzil öncesi dönemdeki anlamıyla mı yoksa tenzil dönemindeki anlamıyla mı Kur'an'da kullanıldığı iyi tespit edilmelidir.

Bazı durumlarda ise kelime Kur'an'da sadece Kur'an'ın terimleştirdiği manada kullanılmış olabilir. Bu tür bir lafzın Cahiliye dönemindeki anlamından farklı bir manada kullanılması, bizzat Kur'an tarafından gerçekleştiği için, bu özellikteki kelimelerin geçtiği ayetlerin anlaşılmasında çoğu kez herhangi bir sorunla karşılaşılmaz. Zira bu değişiklik Kur'an sonrasında olmamış, aksine, bizzat Kur'an tarafından yapılmıştır. Sözelimi, bugün birisinin Kur'an'da geçen "münafık" kelimesine Kur'an'da yüklenen anlam dışında bir anlam vermesi düşünülemez. Ancak söz konusu kelimeye Kur'an'da yüklenen anlam ile Cahiliye döneminde kullanıldığı anlam arasındaki ilişki iyi bilinirse münafıklık davranışını sergileyen kişinin niçin "münafık" olarak adlandırıldığı daha iyi anlaşılabilir olur. Bunun yanı sıra, münafık tipolojisinin davranış kalıplarıyla kelimenin daha önceki anlamı arasında irtibat kurulmuş olur.

2. Tenzil Döneminde Bazı Kur'an Kavramlarının Anlamında Değişim

Kur'an-ı Kerim yirmi üç yıllık bir zaman dilimini kapsayan süreçte peyderpey indirilmiştir. Dolayısıyla bu süreç içerisinde gelişen çeşitli olgulardan bahsettiği gibi, çeşitli olay ve olgulara binaen nazil olan ayetler de vardır. Kur'an hem bahsettiği hem de atıfta bulunduğu olgulardan bahsederken doğal olarak dili kullanmaktadır. Ancak dildeki herhangi bir lafzın delalet ettiği mana, olgu ve olaylar her zaman homojen ve her yönüyle aynı değildir. Bu yüzden söz konusu olguları ifade etmek için Kur'an'da kullanılan kelimeler her zaman aynı anlama delalet etmemektedir. Öyleyse Kur'an'da yer alan bütün lafızların buldukları her yerde aynı anlama delalet ettiği düşünülmemelidir. Kullanıldığı her yerde aynı anlama delalet etmeyen lafızlar bir başka dile tercüme edilirken daima aynı kelime/karşılık ile tercüme edilmemelidir. Aksi

¹⁹ Cemaleddin Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999, XIV, s. 244. İbn Kuteybe'nin eserini tahkik eden Ahmed Sakr, İbn Manzûr'un bu açıklamalarını dipnotta aktarmıştır. Bkz. İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 29 (4 nolu dipnot).

²⁰ Nifâk kelimesinin anlamıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 172.

halde, bu tür kelimelerin yer aldığı ayetlerin bir kısmının yanlış anlaşılma riski ortaya çıkacaktır.

Kur'an'ın peyderpey indirilmesi nedeniyle farklı anlamlarda kullanılan, diğer bir deyişle yirmi üç yıllık tenzil döneminde meydana gelen olaylarla irtibatlı olarak nüzûl sürecinde anlam değişikliğine uğrayan kavramlardan birisi "fısk (فسق)"tır. Her şeyden önce "fısk" kelimesinin tenzil öncesi dönemde kullanıldığı anlamın Kur'an'da değişime uğradığı görülmektedir. Zira bu kavram Cahiliye döneminde inanç ve davranışla ilgili bir içerikte değil, somut bir anlamda kullanılmaktaydı. Hatta bu kelimenin o dönemde insanlar için kullanılması söz konusu değildi.²¹ Nitekim Cahiliye döneminde "fısk" lafzının "farenin yuvasından çıkması" ya da "taze hurmanın kabuğundan çıkması" gibi somut anlamlarda kullanıldığı nakledilmektedir.²² Ancak bu kelimenin Kur'an'da bu tür somut anlamlarda kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine, kelimenin somut manasının en önemli unsuru olan "çıkma" anlamından hareketle "fısk" kelimesi "Allah'ın emrinden çıkma" anlamında kullanılmıştır.

"Allah'ın emrinden çıkma" anlamı "fısk" kelimesinin Kur'an'da kullanıldığı en geniş mana, deyim yerindeyse, şemsiye anlamdır. Bu şemsiye anlam kelimenin geçtiği her yerde taşıdığı manayla bir şekilde ilgili olmakla birlikte, "Allah'ın emrinden çıkma"nın tek bir tezahürünün bulunmamasına bağlı olarak, "fısk" kelimesi de her geçtiği yerde birbirine tamamen eşit bir anlam ifade etmemektedir. Bilakis 'fısk' kavramı "Allah'ın emrinden çıkma"nın farklı boyutlarıyla ilgilidir. Yani, ayetin indirildiği zamana, kullanıldığı dilsel bağlama ve hakkında konuşulan kişilere göre, "Allah'ın emrinden çıkma"nın boyutu değişebilmekte ve kelimenin belli bir duruma referans yapması söz konusu olabilmektedir.

"Fısk" kelimesi Mekkî sûrelerde müşrik ve kâfirleri nitelemek için kullanılıyorken, Medenî sûrelerde kelimenin kapsamına münafıklar da dâhil edilmiştir. Hatta Hucurât sûresi altıncı ayette "fâsık" kelimesi bir müminin vasfı olarak zikredilmiş, ayrıca çeşitli ayetlerde "fusûk" formu müminlerle ilgili²³

²¹ Metin Özdemir, "Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'âni Bir Kavram: Fâsık", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 2, s. 500.

²² Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 357-358. Ayrıca bkz. Mustafa Ünver, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, 13-19 Ocak 1997, (Aynı Ad Altında Yayımlanmış Sempozyum Kitabı)*, Ankara 1998, s. 172.

²³ Bkz. Bakara, 2/197, 2/282; Hucurât, 49/7.

kullanılmıştır.²⁴ "Fısk" kavramı tenzil sonrası dönemde de "mürtebib-i kebîre (büyük günah işleyen kişi)" anlamında yeni bir anlam boyutu kazanmıştır.²⁵ Dolayısıyla "fısk" kavramı gerek cahiliye, gerekse tenzil dönemi ve tenzil sonrası dönemi kapsayacak şekilde çeşitli anlam değişimlerine uğramış bir lafızdır.²⁶ Bu durumda Kur'an'da geçen "fısk" lafzına ve türevlerine tenzil sonrası dönemde kazandığı anlamlar verilmemelidir. Ayrıca bu kelimenin ve türevlerinin geçtiği ayetlerin anlaşılması ve anlamlandırılması sırasında ilgili ayetlerin tarihsel ve dilsel bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Bazı Kur'an Kavramlarının Tenzil Sonrası Dönemde Anlam Değişimine Uğraması

Kelimelerin zaman içerisinde anlam değişimine uğradığı bir realitedir. Bu durum Kur'an'da geçen bazı kelimeler için de söz konusudur. İslami ilimlerin teşekkülü ve terminolojisinin oluşması, bunun yanı sıra farklı ekol ve mezheplerin ortaya çıkması sonucunda bazı Kur'an kavramlarının anlam ya da içeriğinin değiştiği ya da var olan içeriğe yeni manaların eklendiği bilinmektedir.

Kur'an tercümelerinde kelimelerin sonradan kazandığı anlam yerine, Kur'an'ın indirildiği dönemde gösterdikleri manaya göre anlamlandırılması daha doğru bir yaklaşım olur. Zira Kur'an kelimelerine Kur'an'ın indirilişinin tamamlanmasından, sözgelimi iki yüz sene sonra kazandıkları manaya itibar edilerek anlam verilmesi, kelimelerin uğradığı anlam değişiminin etkisi altında kalmak ve dilin canlı bir organizma oluşu gerçeğini görmezden gelmektir.²⁷

Kelimelerin tenzil döneminde kullanıldığı anlamın tenzil sonrası dönemde değişime uğramasının en önemli nedenleri arasında ilimlerin tedvin edilmesini ve mezheplerin ortaya çıkmasını göstermek mümkündür. Zira bazı Kur'an kavramları, İslami ilimlerin teşekkül etmesiyle çeşitli disiplinlerde

²⁴ Ünver, "Sinokronik Semantik", s. 174, 178.

²⁵ Bu yönüyle bu lafız bir sonraki başlığı da ilgilendirmekle birlikte, tenzil döneminde geçirdiği anlam değişimine dikkat çekmek amacıyla burada ele alınması uygun görülmüştür.

²⁶ *Fısk* kelimesinin cahiliye, tenzil ve tenzil sonrası dönemde geçirdiği anlam serüveniyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver, "Sinokronik Semantik", s. 171-181; Yusuf Şevki Yavuz, "Fâsık", *DİA*, İstanbul 1995, XII, s. 202-205; Özdemir, "Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'âni Bir Kavram: Fâsık", s. 499-521; Mehmet Murat Karakaya, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003, s. 167-169; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 319-321.

²⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s. 41.

Kur'an'da kullanıldığı anlamın dışında bir anlamda terimleşmiştir.²⁸ Yine bazı kavramlar özellikle itikadi mezhepler tarafından belli bir anlamı gösterecek şekilde anlam değişimine uğramıştır.

Kur'an'da geçen bazı kelimelerin tenzil sonrası dönemde anlam değişimine maruz kaldığı göz önünde bulundurulmadığı için olsa gerek, bazı kelimelere Kur'an'ın indirilişi tamamlandıktan sonra kazandıkları manalara göre anlam verilmiştir. Bu kelimelerden biri ilimlerin teşekkül etmesiyle anlam değişimine uğrayan "hikmet" sözcüğüdür. Zira, Kur'an'da nübüvvet, sözde ve işte isabet etme gibi anlamlarda kullanılan "hikmet" lafzının,²⁹ daha sonra "felsefe" için de kullanılır olması, Kur'an'daki "hikmet" lafzının bazıları tarafından felsefeyle irtibatlı olarak anlaşılmasına yol açmıştır.³⁰ Nitekim İsfahanî'nin (ö. 502/1108) bir Kur'an sözlüğü niteliğindeki *el-Müfredât*'ında "hikmet" kelimesiyle ilgili yaptığı açıklamalar, felsefe tarihiyle ilgili bir eserde "Ragıb İsfahânî'de Felsefe" başlığı altında aktarılmıştır.³¹ Oysa İsfahânî burada, felsefeyle ya da felsefe anlamındaki "hikmet"le ilgili bir tanım yapmamakta, "hikmet" lafzının Kur'an'da kullanıldığı anlamlarla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.³²

Sonradan terimleşerek anlam değişimine uğrayan bir diğer kelime de "فَلَمَّ" ayetlerinde³³ geçen "teyemmüm/تيمم" lafzıdır. *Teyemmüm* lafzı sözlükte "yönelmek, hedeflemek, niyet etmek" gibi anlamlara gelmektedir.³⁴ Nitekim erken dönem dil ve tefsir kitaplarında yukarıda yer verdiğimiz ayetlerde geçen "فَلَمَّ" ifadesine "yönelin/arayın" gibi anlamlar verilmiştir. Örneğin günümüze ulaşmış ilk sistematik sözlüğün müellifi Halil b. Ahmed (ö. 175/791) kelimenin anlamını

²⁸Zekeriya Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Ugradıkları Anlam Değişimleri", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: 2, sayı: 3, s. 94.

²⁹"Hikmet" kelimesi ve türevlerinin Kur'an'da kullanıldığı manalar için bkz. Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 181-196.

³⁰Konuyla ilgili olarak bkz. Mehmet Paçacı, Esra Gözeler, "Kur'an İlimleri ve Tefsirin Kullandığı İlimler", *Kur'an ve Hadis İlimleri*, editörler: Mehmet Paçacı, İsmail Hakkı Ünal, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2007, s. 33; Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 193-194.

³¹Bkz. Hasan Şahin, *İslam Felsefesi Tarihi Dersleri*, İlahiyât, Ankara 2000, s. 42.

³²Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Marife, Beyrut t.y., s. 127.

³³Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.

³⁴Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Samarrâî, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1988, VIII, s. 430.

“hedeflemek/yönelmek” olarak açıklamıştır. Halil b. Ahmed ayrıca insanların sıkça kullanımına bağlı olarak zamanla “teyemmüm” lafzının halkın dilinde terimsel anlamdaki “temiz toprağa mesh (teyemmüm) etmek” şeklinde terimleştiğini ifade etmiştir. Yine, “فَتَيَمَّمُوا” ifadesini İbnü'l-Yezîdî (ö. 237/851), Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ve Sicistânî (ö. 330/941) “تعمدوا (yönelin)” olarak açıklamıştır.³⁵ Ferrâ da “teyemmüm”ü “temiz toprağa yönelmek” şeklinde açıklamıştır.³⁶

“تيمم” lafzı, farklı bir konudan bahseden “يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفَعُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْحَيْثُ مِنْهُ”³⁷ ayetinde yine “yönelmek” ve “hedeflemek” anlamındadır.³⁸ Kelimenin “وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ”³⁹ ayetindeki sülesi formu da sözlük anlamında kullanılmıştır.⁴⁰

Bu bilgilerden sonra şu hususlara dikkat çekmek mümkündür: Nisa 43. ve Mâide 6. ayetlerde geçen teyemmüm lafzının terimsel anlamda “teyemmüm edin” şeklinde tercüme edilmesi⁴¹ pek uygun düşmemektedir. Zira bilindiği üzere terimsel anlamda *teyemmüm* “temiz bir toprakla yüzü ve elleri meshetmek”tir. Ayetteki “فَتَيَمَّمُوا” lafzından sonra gelen “فَانَسَخُوا بِوَجْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ”

³⁵ Ebû Abdırrahman Abdullah b. Yahya b. Muhammed İbnü'l-Yezîdî, *Garîbü'l-Kur'ân ve Tefsîruh*, thk. Abdürrezzak Hüseyin, Müessesetü't-Risâle, Beyrut 1987, s. 49; Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, I, s. 128, 155; Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 135. Sicistânî “تيمم” maddesinde kelimeyi Kur'an'da bu formuyla geçtiği üç yerden herhangi biriyle ilgili sınırlandırmadan “تعمدوا” şeklinde açıklamıştır. Eğer Sicistânî kelimenin Kur'an'daki kullanımları arasında herhangi bir fark görseydi, fark olan yerlerde yaptığı gibi burada da farkı belirtmesi gerekirdi. Bu da müellifin söz konusu kelimenin sözlük anlamında kullanıldığını düşündüğünü göstermektedir.

³⁶ Ebû Zekerîya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr, Daru's-Sürûr, Beyrut t.y., I, s. 270. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 165-166, 283.

³⁷ Bakara, 2/267.

³⁸ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 98; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Dâru Hecr, y.y. t.y, IV, s. 698; Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî b. Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1997, II, s. 527; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, VII, s. 67.

³⁹ Mâide, 5/2.

⁴⁰ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I, s. 146; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 139; Sicistânî, *Ğarîbü'l-Kur'ân*, s. 55; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 24.

⁴¹ Bu tür bir tercüme için bkz. Şaban Piriş (haz.), *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, Okyanus Yayınılık, Kayseri 2004, s. 45, 55.

ifadeleriyle teyemmümün nasıl yapılacağı zaten anlatılmaktadır. Bu durumda “temiz bir toprakla yüzü ve elleri meshedin” emrinin, “فَتَبَيَّمُوا” ifadesiyle mi, yoksa “فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ” ifadesiyle mi dile getirildiği sorusu gündeme gelmektedir. Bu yüzden ayetteki “فَتَبَيَّمُوا” ifadesini kelimenin sözlük anlamıyla anlayarak ayetin ilgili kısmını, “temiz bir toprağa yönelin ve onunla ellerinizi ve yüzünüzü mesh edin” şeklinde tercüme etmek daha doğru olur.

Konumuzla alakalı her iki ayetteki “تيمم” lafzından terimsel olarak “teyemmüm”ün kastedildiği gerekçesi veya önyargısıyla bu kelimeye “teyemmüm edin” anlamı vermekte ısrar edilecekse, bu durumda kelimenin Cahiliye döneminde bu anlama delalet etmediğinin, bu terimleşmenin Kur’an tarafından yapıldığının farkında olmak ve buna dikkat çekmek gerekir.

Kur’an kelimelerinin tenzil sonrası dönemde kazandıkları manaya göre tercüme edilmesinin bir diğer örneği “ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفُرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ ”⁴² ayetindeki “لِيَنْفُرُوا” kelimesine “fakih olmak”⁴³ diye mana verilmesini gösterebiliriz. Zira ayette geçen “لِيَنْفُرُوا” kelimesi, fıkıh ilminin adı olan ‘فقه’ kökünden türemiş ise de, ayetin indiği dönemde bu kelime dar anlamda fıkıh ilmini göstermekten ziyade, daha geniş manada din konusunda derin bilgi sahibi olmak gibi bir manaya delalet etmektedir. Bu duruma Gazâlî de dikkat çekmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla kelimenin daha geniş bir manaya delalet edecek şekilde tercüme edilmesi, yöntem bakımından daha doğru olur.⁴⁵

4. Kur’an’da Geçen Bazı Kelimelerin Türkçede Anlam Değişimine Uğraması

Tarihsel süreç içerisinde Türkçeden Arapçaya ve Arapçadan Türkçeye birçok kelime geçmiştir. Burada konumuzu ilgilendiren husus, Arapçadan Türkçeye geçen lafızlardır. Bu lafızların bir kısmı, Türkçeye belli bir anlam değişimine uğrayarak geçmiş, bazıları ise herhangi bir anlam değişimine maruz

⁴² Tevbe, 9/122.

⁴³ Örnek olarak bkz. M. Beşir Eryarsoy-Ahmed Ağırakça (haz.), *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Şafak Yayınları, İstanbul 1995, s. 207.

⁴⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974, I, s. 83-84. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Düccane Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 45; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 162; Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, s. 132; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 313.

⁴⁵ Ayetin tercümesiyle ilgili daha geniş değerlendirmeler için bkz. M. Öztürk, *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, s. 40-43.

kalmadan Arapçada kullanıldığı manayı Türkçede de sürdürmüştür. Bu durumun Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelere zaman zaman kolaylıklar sağladığı düşünülse de Kur'an çevirisi konusunda bazı dezavantajları da söz konusu olabilmektedir. Zira bu kelimeler her zaman Kur'an'da kullanıldıkları anlamlarla Türkçeye geçmemiştir. Hatta Kur'an'da geçen bazı kelimelerin günümüz Arapçasında bile Kur'an'da kullanıldığı manada kullanılmadığı, zaman içerisinde anlam değişimlerine uğradığı bilinmektedir.⁴⁶

Anlam değişimine uğrayarak Türkçeye geçen lafızların tercümesinde kelimenin Türkçedeki anlamının değil de Arapçadaki anlamının dikkate alınması gerektiği, izahtan varesten bir durumdur. Türkçeye Arapçadan geçen kelimeler anlamlarında herhangi bir değişime uğramamış olsalar da yine de bunların tercümesinde sorun olabilmektedir. Zira bilindiği üzere bazı kelimeler çokanlamlıdır. Bu tür çokanlamlı bir kelime Türkçede bu anlamlarından sadece birini ifade edecek şekilde Türkçeleşmiş olabilir. Ya da delalet ettiği manaların tamamının Türkçede de kullanıldığı varsayılsa bile mütercim kelimenin çokanlamlılığına dikkat etmeyerek o kelimeyi birebir Arapçadan Türkçeye geçen lafızıyla tercüme ettiğinde, kelimenin Arapçadaki çokanlamlılık boyutu kaybolmakta, daha çok Türkçede yaygın olarak kullanıldığı mana anlaşılmakta ya da akla gelmektedir.⁴⁷

Haddizatında Arapçada farklı anlamlar taşımakla birlikte Türkçede bu anlamlardan birini ifade eden ya da bu anlamlardan sadece birinin ilk etapta akla geldiği lafızlara örnek olarak "الإذن (izin)" sözcüğünü gösterebiliriz. اذن-ذن harflerinden meydana gelen bu kelimenin ifade ettiği anlamlardan birisi Türkçede de yaygın olarak kullanılan "izin"dir. Bununla birlikte اذن-ذن maddesinden teşekkül eden kelimelerin Arapçadaki anlamsal karşılığı ile Türkçeleşmiş olan "izin" kelimesinin karşılığı tam olarak örtüşmemektedir. Daha net bir ifadeyle belirtmek gerekirse "izin" kelimesi Türkçeye geçerken

⁴⁶ Cündioğlu, "Matbû Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", 2. Kur'an Sempozyumu, -Tebliğler Müzakereler- 4-5 Kasım 1995, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 228. Konuyla ilgili daha fazla bilgi ve örnek için ayrıca bkz. Emrullah İşler, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu (Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 17-18 Mayıs 2001 Van), Bakanlar Matbaası, Erzurum t.y., s. 385-397; Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri", s. 91-111; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 321-322.

⁴⁷ İşler, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", s. 387-388.

Arapçadaki muhtemel anlamlarının hepsini beraberinde getirmemiştir, yani bir tür anlam daralmasına maruz kalmıştır.

Maksadımızı kelimenin “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ ”⁴⁸ ayetindeki kullanımıyla somutlaştırmak istiyoruz. Bu ayetin tercümesinde çeşitli sorunlar gözükmektedir. Ancak konumuzla ilgili olan husus, ayette geçen “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesinin tercümesiyle ilgilidir. Az önce belirttiğimiz durum nedeniyle olsa gerek bu ayetteki “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesi bazı meallerde Türkçeye “izin verilmedikçe” şeklinde tercüme edilmiştir. Sorunu daha net olarak ortaya koymak açısından ayetin bu kısmına bazı meallerde verilen manaları zikretmek istiyorum.

“Ey iman edenler! Peygamber’in evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin.”⁴⁹

“Ey iman edenler! Size bir yemek için izin verilmedikçe peygamberin evlerine girmeyin.”⁵⁰

Bu tercümelerde bizce sorunlu olan husus, ayetin baş tarafında geçen “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesinin “izin verilmedikçe” olarak çevrilmesidir. Bu kelimenin manalarından biri de “izin vermek” olmakla birlikte, hatta kelime bu manada Türkçede de kullanılmakla birlikte, bir diğer manası da “davet etmek”, “çağırma”dır. Nitekim bu kökten türeyen *ezan* kelimesi Tevbe Sûresi’nin ilk ayetinde “bildiri” manasında kullanılmış olduğu gibi, “namaza davet” için beş vakit tekrarlanan çağrıya da “ezan” denmiştir. Yine “وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ”⁵¹ ayetinde kelimenin “davet etmek” ve “çağırma” manalarında kullanıldığı görülmektedir.

Taberî ayette geçen “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesini “إِلا أن تدعوا إلى طعام” şeklinde, yani “davet” lafzıyla açıklayarak bu kelimenin bu ayette izin manasında değil, davet manasında kullanıldığına işaret etmiştir.⁵² Kaldı ki ayeti ikiye bölen “لكن” edatından sonra, “izin verildiğinde girin” manasına gelen bir ifade değil de, “davet edildiğinizde girin” (ولكن إذا دعيتم فادخلوا) ifadesi yer almaktadır. Ayrıca “لكن” edatından önce gelen cümleyle sonra gelen cümle arasında zıtlık olması

⁴⁸ Ahzâb, 33/53.

⁴⁹ Eryarsoy-Ağırakça, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 426.

⁵⁰ Yaşar Nuri Öztürk (haz.), *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İstanbul 2003, s. 426.

⁵¹ Hacc, 22/27.

⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIX, s. 157.

gerektiği bilinmektedir. Bu durumda ayetin nazmı, yani ayeti oluşturan cümleler arasındaki dizimsel ilişkiler dikkate alındığında “لكن” edatından önce geçen “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesinin “izin verilmedikçe” şeklinde değil de, “davet edilmedikçe” şeklinde anlaşılması gerekir.

Bu bilgilerin yanı sıra, “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirmeden (sahiplerinden izin almadan) ve ev halkına selam vermeden girmeyin”⁵³ ayetinde genel olarak başkalarının evine izinsiz girilmemesi gerektiği zaten belirtilmiştir. Öyleyse Hz. Peygamber’in değil, sıradan bir insanın evine bile izinsiz girilmesi düşünülemeyeceğine göre, Ahzâb 33/53. ayetteki “إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ” ifadesinin “izin verilmedikçe” şeklinde anlaşılması ve tercüme edilmesi doğru değildir. Dolayısıyla bu kelimenin bir diğer karşılığı olan ve bu bağlama daha uygun düşen “davet” manası dikkate alınarak “davet edilmedikçe” şeklinde Türkçeye tercüme edilmesi ayetin sözdizimine daha uygundur. Bu durumda ayetin baş tarafının “Ey iman edenler! Bir yemeğe davet edilmedikçe peygamberin evlerine girmeyin.” şeklinde tercüme edilmesi gerekir.

Türkçeye geçerken anlam daralmasına uğrayan bir diğer kelime de “عَوْرَةٌ” (avret) lafzıdır. “Avret” lafzı Türkçede “edep yeri”⁵⁴ “insan vücudunda örtülmesi gereken, görünmesi haram olan yer, ud (hayâ) yeri”⁵⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin geçtiği “وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ”⁵⁶ ayetine bir mealde şöyle bir anlam verilmiştir. “... Onlardan bir başka grup da Peygamber’den izin istiyor, evlerimiz açık diyorlardı. Oysa evleri açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı.”⁵⁷

Görüldüğü üzere bu mealde ayetteki “عَوْرَةٌ” kelimesi Türkçeye “açık” diye tercüme edilmiş olmaktadır. Bu tercümenin arkasında şöyle bir gerekçenin bulunduğu söylenebilir. “Avret (عَوْرَةٌ)” kelimesi Türkçede “insan vücudunda örtülmesi gereken yer” şeklinde gibi bir mana ifade ettiğine, bu ayette ise insanlarla ilgili değil de evlerle ilgili kullanıldığına göre “إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ” ifadesi

⁵³ Nûr, 24/27. Ayetin meali için bkz. Mustafa Öztürk (haz.), *Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 400; Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (haz.), *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 351.

⁵⁴ *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Ankara 2005, s. 149.

⁵⁵ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 86.

⁵⁶ Ahzâb, 33/13

⁵⁷ Piriş, *Kur’an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 197.

“evlerimizin örtülmesi gerekmektedir (yani evlerimiz açıktır)” şeklinde tercüme edilmiş olabilir.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki ayette geçen “عَوْرَةٌ” kelimesine “açık” (evlerimiz açık) manası verilip de ayetin ilgili kısmı “Evlerimiz açık diyorlardı. Oysa evleri açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı.” şeklinde tercüme edilince zihinde belirgin bir mana oluşmamaktadır. Bu ifadeyle “evlerimizin üzeri açık”, “evlerimizin kapısı açık”, “evlerimiz saldırıya açık, yani güvende değil” anlamlarından hangisi kastedilmiş olmaktadır? Diğer bir deyişle “Evlerimiz açık” ifadesinin bu manalardan hangisine atıfta bulunduğu belirsiz kalmaktadır.

“عَوْرَةٌ” kelimesinin Arapçada “emniyette olmayan şey” anlamına da geldiğine dikkat edildiği ve bu konuda ilk sözlük yazarı Halil b. Ahmed’in eserinden yararlanıldığı takdirde, ayetin “İçlerinden bir kısmı ise, gerçekten de evlerimiz saldırıya açık, emniyette değil, diyerek, Peygamberden izin istiyordu.”⁵⁸ gibi tercüme edilmesinin maksadı daha güzel dile getireceği fark edilecektir. Nitekim Halil b. Ahmed *avret* kelimesinin, bazı kelimelerle ya da bazı bağlamlarda kullanıldığında “ölüm riski taşıyan tehlike” gibi manalarda kullanıldığını zikrettikten sonra, yukarıdaki ayette geçen “إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ” ifadesini şöyle açıklamıştır: “أَيُّ لَيْسَتْ بِمَحْرُومَةٍ (evlerimiz korumasızdır)”.⁵⁹

İbn Kuteybe de bu ifadeyle ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

“إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ” ifadesi evlerimiz serbesttir (korumasızdır), isteyen girebilir manasına gelmektedir. Çünkü “العورة” kelimesinin sözlük anlamı siper ya da koruması olmayan şey demektir. Buna göre, erkekler evin siperi ve korumasıdır, onlar savaşa gidince ev korumasız ve tehlikelere açık hale gelir. Nitekim evi dış şeylerden korumak amacıyla kullanılan duvar vb. şeylerin yıkılması gibi durumlar için Arapların bu kökten gelen “أَعْوَرَ مَنْزِلُكَ” cümlesini ya da süvarinin yaralanmaya açık bir durumu hâsıl olduğu zaman “أَعْوَرَ الْفَارِسُ” ifadesini kullanmaları bu manayı desteklemektedir.⁶⁰

İbn Kuteybe’nin yaptığı bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu ifadenin “evlerimiz açıktır” yerine, “evlerimiz düşman saldırısına karşı

⁵⁸ Ahmet Tekin (haz.), *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru Tefsiri Meal*, Kelam Yayınları, İstanbul 2006, s. 420.

⁵⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Âyn*, II, s. 237.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur’an*, s. 348.

korumasız"⁶¹ ya da "evlerimiz düşman saldırısına açık" şeklinde tercüme edilmesi daha uygundur.

B. Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Eşzamanlı Semantiğin Rolü

Eşzamanlı semantik aynı zaman dilimi içerisinde yer alan kelimeleri belli bir sistem oluşturmaları açısından ele alır. Buna göre *eşzamanlı anlambilim*, lafızları; esas anlam, ilişkisel anlam, eşanlamlılık, çokanlamlılık gibi açılardan eşzamanlı olarak inceler. Eşzamanlı semantiğin Kur'an'ı anlamaya katkısı ise, bir kavramın Kur'an bütünlüğü içerisindeki anlamsal yapısının tespit edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir Kur'ani kavramı artzamanlı olarak incelerken söz konusu kavramın belli kırılmalar yaşanan dönemdeki anlam ağını ve diğer kavramlarla ilişkisini bilmek önemli olduğu için artzamanlı çalışmalar da sonuç itibarıyla eşzamanlı çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.⁶²

Çalışmamızın bu kısmında Kur'an kavramlarının anlamını tespit etmede eşzamanlı semantiğin rolü belirlenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede çokanlamlı ve ezdâd kelimeler, deyimsele ifadeler, eşanlamlı olduğu kabul edilen kelimeler arasındaki nüanslar ve bir sözcüğün hem terim hem de sözlük anlamında kullanılması üzerinde durulacaktır.

1. Çokanlamlı ve Ezdâd Kelimeler

Kur'an kavramlarının anlamını belirlemede artzamanlı (tarihsel) semantiğin rolünü incelerken yer verdiğimiz örneklerdeki anlam değişikliğinde en belirgin ve önemli etken tarihsel süreçtir. Bu çerçevede özellikle Kur'an'ın nüzûlünün peyderpey gerçekleşmesi, yani yirmi üç yıllık bir zamanı kapsaması, bazı kavramların bu sürecin farklı özellikler gösteren dilimlerinde farklı anlamlarda kullanılmasına yol açmıştır.

Kur'an'daki lafızların her zaman aynı anlama delalet etmemesinin tek nedeni elbette Kur'an'ın peyderpey indirilmesi değildir. Bunun yanı sıra, haddizatında dilsel bir olgu olan çokanlamlılık daha başka nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca olay ve olgular çok boyutlu, ama kelimeler sınırlıdır. Bu yüzden her dilde, çokanlamlı lafızların bulunması normal bir durumdur. Dilde ve Kur'an'da çokanlamlılık olgusuna karşı çıkanlar

⁶¹ M. Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 471.

⁶² Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 66-67, 262-265.

bulunmakla birlikte, nazil olduğu dönemdeki Arap diliyle indirilen Kur'an'da, Arapçanın bir özelliği olan çokanlamlı lafızların bulunduğu bir realitedir.⁶³

Arap dili bağlamında çokanlamlılık olgusu ya da çokanlamlı lafızlar için başlangıçta "Me'ttefeka Lafzuhu ve'htelefe Ma'nâhu" tabiri kullanılmış, sonraları ise "Lafz-ı Müşterek" tabiri bu olguyu dile getiren bir terim haline gelmiştir.⁶⁴

Kur'an'da geçtiği her bağlamda aynı anlamı ifade etmeyen lafızlar için ise vücûh (zû vücûh) terimi kullanılmış, müstakil olarak bu konuyu ele alan eserler telif edilmiştir. Söz konusu eserler için tercih edilen en yaygın isimlendirme "el-Vücûh ve'n-Nezâir"dir.⁶⁵ Vücûh ve Nezâir literatüründeki maddeler incelendiğinde bunların hepsinin lafz-ı müşterek kapsamında değerlendirilmesinin doğru olmayacağı, diğer bir deyişle vücûhun lafz-ı müşterekle birebir örtüşmediği anlaşılmaktadır.⁶⁶ Bu durumda ilgili eserlerdeki lafızların sadece bir kısmı gerçek anlamda lafz-ı müşterek kapsamına girmektedir. Gerçekte lafz-ı müşterek olmayan bir kısmının ise birlikte kullanıldığı lafız ya da bağlam gereği farklı bir mana ifade ettiği değerlendirilmiştir.

Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılan lafızlardan birisi " 'aFeVe/عفو " lafzıdır. Bu lafız, Türkçeye de geçmiş olan "affetmek" anlamının yanı sıra, "boş

⁶³ Konuyla ilgili tartışma ve görüşler için bkz. Güven, *Çokanlamlılık*, s. 190-202.

⁶⁴ Güven, *Çokanlamlılık*, s. 89, 92.

⁶⁵ Başka adlar altında yazılan eserler de vardır. Konuyla ilgili olarak bkz. Karagöz, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci -Nezâir'in 'Eşanlamlılık' Olarak Tanımlanması Sorunu-", *Tarihte ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü (İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Yaz Akademisi I, 18-23 Ağustos 2008 İstanbul)*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2009, s. 442.

⁶⁶ Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akile el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Câmîatü's-Şârîka, Şârîka 2006, V, s. 217-218, 221-235; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 187; Karagöz, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci", s. 443, 468; Hasan Yaldızlı, "'Vücûh' ve 'Nezâir' Hakkında Yapılan Tanımlara Dair Bir Değerlendirme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, sayı: 31, s. 25.

vermek", "fazlalık, fazlalaşmak ve artmak" gibi anlamlara⁶⁷ da gelmektedir. Örneğin "وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ" ⁶⁹ ayetinde "الْعَفْوُ" kelimesi "fazlalık (ihtiyacınızdan arta kalan)" anlamında kullanılmıştır. Kelime "كَيْ حَتَّى الْحَسَنَةِ الْحَسَنَةِ وَقَالُوا قَدْ مَسَّ" ⁷⁰ ayetinde "artmak, fazlalaşmak" anlamında kullanılmaya daha uygun iken, bazı meallerde kelimenin "boş vermek" anlamı tercih edilmiştir.⁷¹

Klasik tefsir ve sözlüklere bakıldığında yukarıdaki ayette geçen "حَتَّى عَفْوًا" ifadesine kelimenin akla ilk gelen ve yaygın manasının değil de, "artmak", "çoğalmak" gibi anlamların verildiği görülmektedir. Örneğin Ebû Ubeyde bu kelimenin anlamını "كثروا: çoğaldılar" şeklinde açıklamış ve "Nitekim Araplar insan, bitki gibi şeylerin çoğalması için bu lafzı kullanmaktadırlar." demiştir.⁷² Kelimeyi aynen Ebû Ubeyde gibi "كثروا: çoğaldılar" olarak açıklayan İbn Kuteybe (ö.276/889) ise bu manayı desteklemek için Hz. Peygamber'in "Bıyıklarınızı

⁶⁷ Kelimenin anlamları için bkz. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mekâyîsü'l-Lüga*, nşr. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008, s. 576-578; Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, Merkezü Cuma el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, Dubâi 2006, s. 68; Harun b. Musa, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Hâtîm Salih ed-Dâmin, Vizâratü's-Sekâfe ve'l-A'lâm, yy. 1988, s. 84; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osman, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2007, s. 348-349; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir li-Elfâzi Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. Arabî Abdülhamid Ali, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 335-336.

⁶⁸ Delalet ettiği manalar arasında "artmak" ve "silmek, yok etmek" bulunduğu gerekçesiyle bu kelimeye bazı ezdâd literatüründe ezdâd lafızlar arasında yer verilmiştir (Örneğin bkz. Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr Kutrub, *Kitâbü'l-Ezdâd*, thk. Hannâ Haddâd, Dâru'l-Ulûm, Riyad 1984, s. 110; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hârûn et-Tevvezî, *el-Ezdâd*, (*Selâsetü Nusûs fi'l-Ezdâd* içerisinde), thk. Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn, Âlemü'l-Kütüb, y.y., 1996, s. 83-84). Ancak zikredilen bu iki mana birbirinin tam anlamıyla zıddı olmadığı için bu kelimeyi ezdâd kapsamında değerlendirmeyi uygun görmedik. Benzer değerlendirmeler için bkz. İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-Lüga*, s. 577; Muhammed Nureddin el-Müneccid, *et-Tezâd fi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1999, s. 181-182.

⁶⁹ Bakara, 2/219. "Sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar: Deki: ihtiyacınızın fazlasını." Bkz. Mehmet Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2008, III, s. 101.

⁷⁰ A'râf, 7/95.

⁷¹ "Sonra meşakkatin yerini iyilikle değiştirdik de (başlarına geleni unutarak) boş verdiler." Bkz. Piriş, *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 79.

⁷² Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, I, s. 222.

*kısaltın, sakallarınızı uzatın (çoğaltın)*⁷³ hadisini delil (şahit) olarak zikretmiştir.⁷⁴ Zeccâc ise ayeti “onlar ve malları çoğaldı” şeklinde izah etmiş,⁷⁵ Taberî de bu manayı tercih etmiştir.⁷⁶ Zemaşerî de kelimeyi aynı şekilde “can ve mal bakımından arttılar”⁷⁷ şeklinde tefsir etmiştir. Sonuç olarak bu ayetteki “حَتَّى عَفُوا” kelimesini “boşverdiler” şeklinde anlamlandırmak çok doğru değildir.

Kur’an’da bulunduğu bağlamlara göre farklı anlamlarda kullanılan lafızlardan birisi de “TeVeBe/تاب”dir. Sözlükte “dönmek”,⁷⁸ “terk etmek, vazgeçmek”⁷⁹ gibi anlamlara gelen bu kelime insanlara nispet edildiğinde akla ilk olarak “dönmek, tövbe etmek”, Allah’a nispet edildiğinde ise “tövbeleri kabul etmek” anlamları gelmektedir.⁸⁰ Her iki halde de kelimenin sözlük anlamının yansımalarını görmek mümkündür. Zira kelime insanlarla ilgili kullanımında kulun günahından pişman olup Allah’a yönelmesi, Allah’a nispet edilmesi halinde ise Allah’ın kullarına mağfiret ile yönelmesi anlamını bünyesinde taşımaktadır.⁸¹

Kelimenin sözlükteki anlamı “dönmek”; akla ilk gelen anlamı da “dönmek, tövbe etmek” ya da “tövbeleri kabul etmek” olmakla birlikte, bu lafzı Kur’an’da geçtiği yerlerde bu iki manadan biriyle anlamlandırmak her zaman

⁷³ “أَتُّكُوا الشَّوَارِبَ وَأَعْفُوا الْبَحَى”. Hadisin farklı varyantları bulunmaktadır. Sakalı uzatmak anlamında “عفو” kökünün yer aldığı bazı varyantlar için bkz. Buhârî, “Libâs”, 65, (VII, s. 56); Müslim, “Tahâret”, 52-53 (I, s. 222).

⁷⁴ İbn Kuteybe, *Garibü'l-Kur'an*, s. 170.

⁷⁵ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed es-Seriyy ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, thk. Abdülcelil Şelebî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2005, II, s. 291.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, s. 330-332.

⁷⁷ Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Tevîl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998, II, s. 477.

⁷⁸ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Lüga*, s. 131.

⁷⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 72.

⁸⁰ İsfahânî insanlara nispet edildiğinde kelimenin “ilâ” harfiyle (توبوا إلى الله), Allah’a nispet edildiğinde ise “alâ” harfiyle (تاب الله عليه) kullanıldığına işaret etmiştir. Bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 72.

⁸¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, thk. Riyâd Zekî Kâsım, Dâru'l-Marife, Beyrut 2001, I, s. 416.

uygun düşmemektedir.⁸² Sözelimi “عَلِمَ أَنْ لَنْ تُخْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَافْرُؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ”⁸³ ayetinde geçen “فَتَابَ عَلَيْكُمْ” ifadesini “Allah sizi bağışlamıştır.”⁸⁴ şeklinde tercüme etmek ayetin bağlamına uygun düşmemektedir. Zira ayetin baş tarafında tövbe etmeyi, dolayısıyla da bağışlanmayı (tövbenin kabul edilmesini) gerektiren bir durumdan bahsedilmemektedir. Ayetin tamamı göz önünde bulundurulduğunda Allah’ın Hz. Peygamber’e ve müminlere bahşettiği bir hafifletmenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun için olsa gerek, bu ayetteki “تَابَ” fiilini “hafifletti” olarak açıklayan sözlük müellifleri olmuştur.⁸⁵ Bizce de bu ayetteki “تَابَ” fiilinin “yükünüzü hafifletti”⁸⁶ ya da “sorumluluğunuzu/yükümlülüğünüzü hafifletti”⁸⁷ şeklinde tercüme edilmesi daha doğru olacaktır.

Bilindiği üzere Arap dilinin özelliklerinden birisi de, bünyesinde bazı ezdâd lafızları ihtiva etmesidir. Ezdâd lafızlardan maksat “aynı kelimenin iki zıt manaya muhtemel olması”dır.⁸⁸ Bir kelimenin iki zıt manaya muhtemel olması, en azından iki farklı manayı potansiyel olarak bünyesinde taşıması demektir. Bu durumda ezdâd lafızlar da çok anlamlılığın bir diğer boyutunu teşkil etmektedir.⁸⁹

Ezdâd lafızların sadece birbirine zıt iki manaya muhtemel olmasından hareketle, “ezdâdın müşterek lafza göre daha sınırlı bir mana içerdiği”ni

⁸² Nitekim vücûh ve nezâir müelliflerinden Dâmegânî, bu kelimenin Kur’an’da üç anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Bkz. Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 136-137. Dâmegânî’nin zikrettiği bu üç mana üzerinde düşünülmesi gerekmele birlikte bu husus çalışmamızın kapsamına girmemektedir.

⁸³ Müzzemmil, 73/20.

⁸⁴ Piriş, *Kur’an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 277.

⁸⁵ Ezherî bu ifadeyi “رجع بكم إلى التخفيف” şeklinde tefsir etmiştir. Bkz. Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, I, s. 416.

⁸⁶ Ayetteki “فَتَابَ عَلَيْكُمْ” ifadesi, Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan Kur’an-ı Kerim mealinde “sizi bağışladı” şeklinde tercüme edilmiş, fakat muhtemelen daha doğru bir tercüme ya da anlamlandırma olacağı düşüncesiyle parantez arasında “yükünüzü hafifletti” şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Altuntaş-Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, s. 574.

⁸⁷ Örnek olarak bkz. M. Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, s. 651.

⁸⁸ Ebü’t-Tayyib Abdülvâhid b. Ali el-Halebî el-Lügavî, *Kitâbü'l-el-Ezdâd fî Kelâmi'l-Arab*, thk. İzzet Hasan, Dâru Talas, Dımaşk 1996, s. 18 (Naşirin Mukaddimesi); Müneccid, *et-Tezâd fî'l-Kur’âni'l-Kerim*, s. 26; 1999 Rudeynî, *Fusûl fî İlmi'l-Lügati'l-Âmm*, s. 280; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 106; Muharrem Çelebi, “Ezdâd”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, s. 47.

⁸⁹ Kutrub, *Kitâbü'l-Ezdâd*, s. 70; Müneccid, *et-Tezâd fî'l-Kur’âni'l-Kerim*, s. 25-27; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 107-108; İsmail Aydın, *Kur’an’ın Filolojik Yorumu: Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 213.

söyleyenler olmuştur.⁹⁰ Bununla birlikte “mevlâ” gibi bazı ezdâd lafızların sadece birbirine zıt iki manaya gelmediği, aksine bu iki zıt mananın yanı sıra üçüncü, dördüncü... bir manaya da muhtemel olduğu⁹¹ göz önünde bulundurulduğunda “ezdâdın müşterek lafza göre daha sınırlı bir mana içerdiği” iddiasının ezdad kapsamında zikredilen bütün lafızlar için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

Çokanlamlı lafızların manasının belirlenmesinde olduğu gibi, bu tür iki zıt manaya muhtemel olan kelimelerin de hangi manaya delalet ettiğini belirlemek için başvurulacak hususların başında kullanıldığı bağlam gelir. Bir kelimenin iki zıt manaya delalet etmesiyle ilgili olarak Arap dilbilimcileri tarafından birçok neden ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi de, kelimenin kullanımı ve bağlamı nedeniyle aslında gösterdiği mananın tam zıddı olan bir manaya delalet etmesidir.⁹²

Bizim burada vereceğimiz örnek de kullanıldığı bazı bağlamlarda bilinen yaygın anlamının zıddıyla anlaşılması ve anlamlandırılmasının daha uygun olduğunu düşündüğümüz “verâe (وراء)” lafzıdır. Kur’an’da toplam 24 yerde geçen⁹³ “verâe” kelimesi, bu yerlerin büyük çoğunluğunda bilinen anlamıyla “bir şeyin arkasında/ötesinde”⁹⁴ anlamını ifade etmektedir. Ancak bulunduğu bağlam gereği bazı ayetlerde bu mananın tam zıddı olan “bir şeyin önü, ilerisi, karşı” şeklinde anlaşılmasının daha uygun olduğu görülmektedir.⁹⁵ Nitekim ezdâd literatüründe de bu kelimeye yer verildiği görülmektedir.⁹⁶ Ayrıca vücûh

⁹⁰ Bkz. Fadime Kavak, *Arap Dilinde Karşıt Anlamlı Kelimeler (Ezdâd) ve el-Enbârî'nin el-Ezdâd Adlı Eserininin Tahlili*, Emin Yayınları, Bursa 2015, s. 181.

⁹¹ Nitekim vücûh ve nezâir literatüründe “veli (الولی)” lafzının anlamları sıralanırken kelimenin “mevlâ” formunun “efendi” ya da bunun zıt anlamlısı olan “köle” manalarının yanı sıra “akraba” vb. başka manalarda da kullanıldığı görülmektedir. Örnek olarak bkz. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 200-203; Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 470-472.

⁹² Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn, *el-Ezdâd fi'l-Lüga*, Matbaatü'l-Maârif, Bağdat 1974, s. 207-214; *Selâsetü Nusûs fi'l-Ezdâd*, Âlemü'l-Kütüb, y.y., 1996, s. 16.

⁹³ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 749.

⁹⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, VIII, s. 300.

⁹⁵ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, IV, s. 3879; İbn Fâris *Mekâyîsü'l-Lüga*, s. 953.

⁹⁶ Bkz. Kutrub, *Kitâbü'l-Ezdâd*, s. 105-106; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Ezdâd*, (*Selâsetü Nusûs fi'l-Ezdâd* içerisinde), thk. Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn, Âlemü'l-Kütüb, y.y., 1996; s. 52; Tevvezî, *el-Ezdâd*, s. 89-90; Ebü't-Tayyib el-Lügavî. *Kitâbü'l-Ezdâd*, s. 412-413.

ve nezâir türü eserlerde kelimeye verilen manalar arasında “arka(sında)” ve “ön(ünde)” anlamları da yer almaktadır.⁹⁷

Bu noktada belirtmek gerekir ki Nureddin el-Müneccid sunduğu delillere dayanarak bu kelimenin ezdâd kategorisinde değerlendirilmemesinin daha uygun olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁸ Ancak burada bizim için önemli olan söz konusu lafzın haddizatında ezdâd olup olmadığı değil, geçtiği ayetleri nasıl anlamının ve tercüme etmenin doğru olacağıdır. Dolayısıyla “verâe” lafzı ezdâd kabul edilse de edilmese de bazı ayetlerde bu kelimenin “arka(sında)/ötesinde” değil, “ön(ünde)” şeklinde ya da bu anlamla aynı kapıya çıkacak “ileri(sinde)”, “karşı(sında)” gibi anlaşılması ve Türkçeye böyle tercüme edilmesi daha uygundur.

Dil yönündeki bilgisiyle temayüz etmiş Ferrâ gibi bazı âlimler, “verâe” lafzının ne zaman “önünde” anlamına geleceği konusunda bir kural belirlemişlerdir. Aslında bu kural bizler için de bir ipucu ve ilke niteliğindedir. Ferrâ'nın zikrettiği bu kurala göre “verâe” kelimesi, *zaman* ile ilişkili durumlarda, yani bir şeyin zaman açısından başka bir şeyin önünde olduğunun bildirilmesi amaçlandığı takdirde “ön” anlamına gelebilir. Bu durumda, bir insanın önünde bulunan birisi hakkında, yani mekânsal öncelik için “هو ورائك” ifadesi kullanılmaz. Ancak sözgelimi “soğuklar geliyor” demek için “ورائك برد شديد” ifadesi kullanılabilir.⁹⁹ Zeccâc da “insanın önündeki (karşılacağı) şey, gözükmeyen takdirde arkasındaymış gibi sayılır” diyerek “verâe” kelimesinin “ön” anlamında kullanılmasının arkasında yatan inceliği belirtmiş ve bu kullanımın gerekçesini izah etmiştir.¹⁰⁰ Zamanla ilgili bu tür olgular da, aslında önümüzdeki günlerde yaşanacağı halde, an itibarıyla, gözükmeyen için arkamızda sayılırlar.¹⁰¹

“Verâe” lafzının geçtiği ayetlere dair yaptığımız genel bir tarama ve değerlendirme sonucunda bu ayetlerden özellikle üçünde kelimenin “arka(sında)” şeklinde tercüme edilmemesi gerektiği kanaatine ulaştık. Her üç ayette “verâe” kelimesinin mekânsal değil, Ferrâ ve Zeccâc'ın dikkat çektiği gibi

⁹⁷ Örneğin bkz. Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 465; Ebü'l-Ferec Cemalüddin İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râzî, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut 1987, s. 608-609.

⁹⁸ Müneccid, *et-Tezâd fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 213-215.

⁹⁹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, s. 157.

¹⁰⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, III, s. 249.

¹⁰¹ Ferrâ ve Zeccâc'ın değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 302-303.

zamansal bir bağlamda kullanıldığı görülmektedir.¹⁰² Dolayısıyla “verâe” lafzının aşağıdaki üç ayette “önünde”, “karşısında” gibi tercüme edilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Meramımızı daha net olarak anlatabilmek adına bu üç ayete ve bu ayetlerin bazı meallerdeki tercümesine yer verip bu tercümelerin kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.

Bu ayetlerden ilki Musa-Hızır kıssası olarak bilinen ve Hz. Musa’nın yol arkadaşının gemiye niye zarar verdiğinin gerekçesini anlatan “أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينٍ”¹⁰³ ayetidir.

Bu ayetteki “وَرَاءَهُمْ” lafzına bazı meallerde “arkalarında” ya da “peşinde” anlamı verilmiş ve ayet şu şekillerde tercüme edilmiştir:

*“Gemi, denizde çalışan fakirlere aitti. Onun kusurlu görünmesini istedim. Çünkü **arkalarında**, her sağlam gemiyi gasp eden bir kral vardı.”*¹⁰⁴

*“Gemiden başlayalım: O gemi, geçimini denizden sağlayan yoksullara aitti. Hal böyleyken onu hasarlı hale getirmek istedim, çünkü onların **peşinde** her gemiye zorla el koyan bir yönetici bulunuyordu.”*¹⁰⁵

Bir başka mealde ise “وَرَاءَهُمْ” lafzı “arkalarında” şeklinde tercüme edilmiş, fakat muhtemelen ayetin maksadının doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla düşünülen dipnotta “gidecekleri yerde” şeklinde bir izah yapılmıştır.¹⁰⁶

Ayetlerin öncesi incelendiğinde gemiye niçin hasar verdiği yönünde Hz. Musa’nın yönelttiği soruya cevaben bu ifadelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa böyle bir soru sorduğuna göre, gemileri gasp eden kralın peşlerinde olduğundan ya da onları arkalarından takip ettiğinden haberdar olmaması gerekmektedir. Zira arkalarından takip edilmeleri halinde geminin sahibinin ve Hz. Musa’nın bu takibin farkında olmaları ve Hz. Musa’nın yol arkadaşının gemiye niye zarar verdiğinin hikmetini tahmin etmeleri ya da anlamaları

¹⁰² Bu üç ayete, birkaç ayet daha eklenebilir. Ama biz “verâe” lafzının “arkasında” olarak değil, “önünde, karşısında” gibi anlamlandırılması konusunda net kanaatimizin olduğu bu üç ayeti örnek olarak tahlil etmeyi uygun gördük.

¹⁰³ Kehf, 18/79.

¹⁰⁴ Piriş, *Kur’an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 140.

¹⁰⁵ Mustafa İslamoğlu (haz.), *Hayat Kitabı Kur’an*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 572.

¹⁰⁶ Eryarsoy-Ağırakça, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 303 (1 nolu dipnot).

gerekiyordu. Dolayısıyla da Hz. Musa'nın, arkadaşına gemiye niye zarar verdiğini sormasına gerek kalmazdı.¹⁰⁷

Hz. Musa, arkadaşına gemiye niye zarar verdiğine dair bir soru yönelttiğine göre, gemiyle henüz karşılaşmamış olmaları ve gaspçı kralın kendilerinin arkasında ya da peşlerinde değil, önlerinde yani güzergâhlarında olması gerekmektedir. Fakat henüz görmedikleri ve karşılaşmadıkları için "önlerinde" anlamındaki bir lafız değil de "arkalarında" anlamındaki "وَرَاءَهُمْ" lafzı tercih edilmiştir. Bu incelik, ayetteki "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ" ifadesinin "Çünkü arkalarında, her sağlam gemiyi gasp eden bir kral vardı." ya da "Çünkü onların peşinde her gemiye zorla el koyan bir yönetici bulunuyordu." şeklinde tercüme edilmesi halinde kaybolmaktadır. Dolayısıyla ayetin bu kısmının "Çünkü biraz ötelerinde bir kral vardı; tüm gemilere zorla el koyuyordu.",¹⁰⁸ "Çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı."¹⁰⁹ ya da "Çünkü o fakir insanların önüne, gördüğü her sağlam gemiye el koyan bir hükümdar çıkacaktı."¹¹⁰ şeklinde tercüme edilmesi daha doğru olur.¹¹¹

İkinci ayet, öldükten sonra salih amel işlemek umuduyla yeniden dünyaya dönmek isteyenlere cevaben verilen "كَلِمًا كَلِمَةً هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ"¹¹² ayetidir. Bu ayetteki "وَرَائِهِمْ" lafzına bazı meallerde "arkalarında" anlamı verilmiş ve ayet şöyle tercüme edilmiştir:

"Asla, o sadece söyleyenin bir sözüdür. Onların arkalarında yeniden diriltilecekleri güne kadar bir engel vardır."¹¹³

¹⁰⁷ Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 303.

¹⁰⁸ Y. N. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 303.

¹⁰⁹ Altuntaş-Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâlî*, s. 301.

¹¹⁰ M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 345.

¹¹¹ Bu manayı gerekçeleriyle birlikte ortaya koyan Ferrâ ile Zeccâc'ın yanı sıra Ebû Ubeyde, İbnü'l-Yezîdî ve İbn Kuteybe de bu ayetteki "verâe" lafzını ezdâd kabul etmiş ve "önlerinde" şeklinde açıklamıştır. Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzû'l-Kur'ân*, I, s. 412; İbnü'l-Yezîdî, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 108; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 270. Bazı vücûh ve nezâir müellifleri de bu ayetteki "verâe" lafzının önlerinde anlamına geldiğini belirtmiştir. Örneğin bkz. Dâmegâni, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 465; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 609. Kelimenin manasıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 302.

¹¹² Müminûn, 23/100.

¹¹³ Piriş, *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 162

“Kesinlikle hayır! Çünkü onun dile getirdiği, sadece muhatabı etkilemek için sarf edilmiş bir laftır; nitekim böylelerini arkalarından, dirilecekleri güne kadar (aşamayacakları) bir engel kuşatmıştır!”¹¹⁴

“Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”¹¹⁵

“وَرَائِهِمْ” kelimesinin “arkalarında” anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda bu tercümelerin doğru olduğu düşünülebilir. Fakat bu tercümenin doğruluğu şöyle derin bir tahlile ihtiyaç duymaktadır: Dünya hayatı ölenlerin arkalarında kalmıştır; öldükten sonra tekrar dünyaya dönmek isteyen bu kişilerin dünyaya dönmelerine mani olan engel, yönelmekte oldukları ahiret hayatı itibariyle arkalarındadır. Dolayısıyla ancak böyle bir tahlil yapıldığı takdirde “وَرَائِهِمْ” lafzının “arkalarında” şeklinde anlaşılması mümkün olabilir.

Ayette anlatılan konu dikkate alındığında ise verilen bu mananın yol açtığı sonuçlar bakımından kelimenin “önlerinde” şeklinde tercüme edilmesi daha doğru olur.¹¹⁶ Zira öldükten sonra kişinin dünyaya tekrar dönme isteği reddedildikten sonra, bu reddedilmenin gerekçesi olarak bir engelin bulunduğu zikredilmiştir. Bir yere ulaşmaya mani olacak nitelikteki bir engelin insanın arkasında değil, önünde olması gerekmektedir. Hatta söz konusu engel, arkada kalmışsa artık aşılmış demektir. Bu durumda engel arkada kaldığına göre öldükten sonra dünyaya dönecek kişinin önünde engel bulunduğunun dile getirildiği bir bağlamda, verilen mana yüzünden sanki bu engel artık arkada kalmış ve aşılmış gibi bir intiba uyanmaktadır.

Ortaya çıkan söz konusu intibadan kaçınmak nedeniyle olsa gerek, bu ayetteki “وَرَائِهِمْ” lafzını “önlerinde” şeklinde tercüme edenler olmuştur.¹¹⁷ Ayrıca muhtemelen meselenin göreceli oluşu nedeniyle, diğer bir deyişle, söz konusu engelin ölen kişinin gittiği yön itibariyle arkasında, fakat aşmadığı ve aşamayacağı nitelikteki bir engel olması itibariyle de önünde/karşısında

¹¹⁴ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 673

¹¹⁵ Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 347.

¹¹⁶ Ebû Ubeyde, Taberî ve Dâmegânî de kelimeyi “önlerinde” olarak anlamlandırmıştır. Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'an*, II, s. 62; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, s. 109; Dâmegânî, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, s. 465.

¹¹⁷ Bkz. Eryarsoy-Ağırakça, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 349; Ali Bulaç (haz.), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)*, Birim Yayınları, İstanbul t.y., s. 348.

bulunması gerekeceği için bu kelimeyi “ardında/önünde” gibi alternatifli bir şekilde tercüme edenler de olmuştur.¹¹⁸

Üçüncü ayet ise Allah'ın ayetleriyle alay edenlerin duçar olacakları azabın akabinde neyle karşılaşacaklarını anlatan “*مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمَ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا*”¹¹⁹ ayetidir. Bu ayetteki “*وَرَائِهِمْ*” ifadesine bazı meallerde “arkalarında” anlamı verilerek ayet şöyle tercüme edilmiştir: “*Arkalarında da cehennem vardır. Dünyada kazandıkları ve Allah'tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez.*”¹²⁰ Allah'ın ayetleriyle alay edenlerin azaba duçar olacakları belirtildikten sonra devamındaki ayetin başında gelen “*مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمَ*” ifadesinin “*Arkalarında da cehennem vardır.*” şeklinde tercüme edilmesi, maksat öyle olmasa da “sanki cehennem arkalarında kalmış” gibi bir intibain oluşmasına yol açmaktadır.

Böyle bir intibain oluşmasına mahal vermemek için olsa gerek ayetteki “*وَرَائِهِمْ*” ifadesi bazı meallerde “önlerinde” ya da “karşılarında” olarak anlamlandırılmış; ayetin bu kısmı “*Onların karşısına cehennem çıkacaktır.*”¹²¹ ya da “*Cehennem de önlerinde*”¹²² şeklinde tercüme edilmiştir.

Bazı meallerde ise “*مِنْ وَرَائِهِمْ*” lafzı “önlerinde” vb. şekilde anlamlandırılmamış, fakat oluşma riski bulunan intibai engellemeye yönelik çeşitli vurgular kullanılmıştır. Sözelimi, maruz kalacakları azaba ilişkin yapılan tehdidin ardından gelen bu ayetin başındaki “*مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمَ*” ifadesinin “*Arkasından cehennem!*”¹²³ ya da “*Cehennem hemen peşlerindedir.*”¹²⁴ şeklinde tercüme edilmesi yukarıda söz ettiğimiz intibai bir nebze olsun engellemektedir. Bununla birlikte söz konusu intibaa hiç mahal bırakmamak bakımından, diğer iki ayetteki “*verâe*” lafzı gibi bu ayetteki “*مِنْ وَرَائِهِمْ*” lafzının da “önlerinde” ya da “karşılarında” olarak anlamlandırılmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.¹²⁵

¹¹⁸ Bkz. M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 396.

¹¹⁹ Câsiye, 45/10.

¹²⁰ Altuntaş-Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, s. 498.

¹²¹ M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 559.

¹²² Eryarsoy-Ağırakça, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 500.

¹²³ Piriş, *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 236.

¹²⁴ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 990.

¹²⁵ Ebû Ubeyde, İbn Kuteybe ve Taberî gibi dil ve tefsir âlimleri de kelimeyi bu şekilde anlamlandırmıştır. Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzû'l-Kur'ân*, II, s. 210; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, s. 405; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, s. 77. Vücûh ve nezâir müelliflerinden Dâmegânî de bu

2. Deyimsel İfadeler

Eşzamanlı semantik çerçevesinde üzerinde durulması gereken hususlardan biri de Kur'an'daki deyimler, bunların anlamının tespiti ve Türkçeye en güzel şekilde tercüme edilmesidir. Deyimlerle ilgili semantik araştırmaların önemi, Kur'an'da geçen ve Arapçada deyim olarak kullanılan ifadelerin zaman zaman Türkçeye motamot tercüme edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda zaman zaman meallerde ne anlama geldiği belli olmayan ifadelerle karşılaşmaktadır. Deyimlerin motamot çevrilmesinin iki temel nedeni olabilir. Bunlardan ilki, söz konusu ifadenin Arapçada deyim olarak kullanıldığına bilinmemesi, yani bilgi eksikliğidir. Diğeri de Kur'an'ın kelimelerine farklı bir mana vermeyelim kaygısı nedeniyle deyimleri deyim olarak değil de kelimesi kelimesine tercüme etme yolunu tercih etmektir. Oysa Türkçedeki bir deyim nasıl ki bir başka dile motamot aktarmak çok uygun değilse bir başka dildeki deyimsel ifadeyi Türkçeye kelimesi kelimesine tercüme etmek de doğru bir yaklaşım değildir.¹²⁶

Bilindiği üzere deyimlerin anlamı, kendilerini oluşturan unsurların parça parça olarak ifade ettikleri mananın birebir karşılığında ibaret değildir. Bilakis, o unsurların birleşmesinden meydana gelen deyimsel ifadenin kendine has bir manası söz konusudur. Deyimler anlamlandırılırken bu hususa dikkat edilmesi gerekir. Deyim olarak kullanılan lafızların semantikle ilişkisi de buradan ileri gelmektedir.

İndirildiği toplumun kullanıldığı dil ile nazil olan Kur'an'da da doğal olarak deyimsel ifadeler yer almaktadır. Söz konusu deyimsel ifadeler bir başka dile tercüme edilirken, deyimsel anlamın göz önünde bulundurulması anlamayı kolaylaştırır. Aksi halde zaman zaman bazı meallerde olduğu gibi, Türkçe açısından ne dediği belli olmayan ya da maksadın dışına çıkan ifadelerle karşılaşılır. Deyimlerin manasının belirlenmesinde eşzamanlı semantik tahlillerin rolünü iki örnekle somutlaştırmak istiyoruz.

---

ayetteki “مِنْ وَرَائِهِمْ” ifadesini “önlerinde” olarak açıklamıştır. Bkz. Dâmegâni, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 465.

¹²⁶ Deyimler ve tercümesiyle ilgili daha fazla bilgi ve örnek için bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 52-68; Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s. 19 vd.; *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşeri'nin Keşşafı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s. 55 vd.; Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, s. 177-179.

“أَحَادِيثٌ” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de çoğul olarak beş yerde geçmektedir. Bunlardan üçü Yusuf sûresinin 6, 21, ve 101. ayetlerinde “تَأْوِيلَ الْأَحَادِيثِ” şeklinde tevil kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Diğer ikisi ise, Müminûn sûresinin 44. ayeti ile Sebe sûresinin 19. ayetinde “جَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ” şeklinde geçmektedir ki bu ifade deyimsel bir kullanımdır.

Ebû Ubeyde “كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولًا كَذَّبُوهُ فَأَتَيْنَاهُم بِغَضَبٍ نَبْغُهَا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ”¹²⁷ ayetinde geçen “جَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ” ifadesiyle ilgili olarak “kötü örnek (ibret) olma bakımından insanlar arasında dilden dile aktarılan hikâye”¹²⁸ açıklamasını yaptıktan sonra “güzel örneklerde “جعلته حديثا” ifadesi kullanılmaz”¹²⁹ demiştir. Bu açıklamasıyla da “جَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ” ifadesinin “insanlar arasında dilden dile aktarılan birer ibretlik hikâye haline getirdik”¹³⁰ gibi bir anlama gelen bir deyim olduğuna işaret etmiştir.

Bazı meallerde ise bu ifade, “efsane haline getirdik”¹³¹ ya da “efsaneye çevirdik”¹³² şeklinde tercüme edilmiştir. Bilindiği üzere *efsane* kelimesi Türkçede “eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye” ya da “gerçeğe dayanmayan asılsız söz” gibi manalarda kullanılmaktadır.¹³³ Bu durumda ayetteki “أَحَادِيثَ” lafzına “efsane” kelimesiyle karşılık verildiği takdirde, “onları birer olağanüstü varlık/kahraman kıldık” ya da “aslı olmayan birer hikâyeye çevirdik” gibi bir sonuç ortaya çıkabilir. Ayette böyle bir mananın kastedilmediği ise açıktır.

Deyimlerin doğru anlaşılmasıyla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer örnek de “وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا”¹³⁴ ayetindeki “وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ” ifadesidir. Söz konusu ifade kimi meallerde “Derken onun serveti kuşatılıp yok

¹²⁷ Müminûn, 23/44.

¹²⁸ Ebû Ubeyde “جَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ” lafzını “أَيُّ يَمْتَلِ بِهَمَّ فِي الشَّرِّ” ifadeleriyle açıklamıştır. Maksadın daha iyi anlaşılması bakımından onun ifadelerini tefsîrî olarak aktardık. Bu tefsîrî aktarımda Mustafa Öztürk'ün ayete dair yaptığı tercümeden istifade edilmiştir. Bkz. M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 392.

¹²⁹ “ولا يقال في الخير: جعلته حديثا”. Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, II, s. 59.

¹³⁰ M. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 392.

¹³¹ Piriş, *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 161.

¹³² İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 667.

¹³³ Bkz. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, s. 603

¹³⁴ Kehf, 18/42.

edildi.”¹³⁵ ya da “(Derken) Onun ürünleri (afetlerle) kuşatılıverdi.”¹³⁶ şeklinde tercüme edilmiştir.

Birinci tercümedeki “kuşatılıp” kelimesi fazlalıktır. Metinde geçen “أُحِيطَ” sözcüğünün akla ilk gelen anlamı ‘kuşatılmak’ olduğu için muhtemelen mütercimler kelimenin bu anlamının buharlaşmaması amacıyla bu manayı mealde yansıtmışlardır. Oysa Türkçede “kuşatılıp yok edilmek” gibi bir ifade ancak savaş ve benzeri durumlarda askerin etrafının sarılarak yok edilmesi anlamında kullanılır. Burada bahsedilen husus ise ayette sözü edilen kişinin servetinin yok edilmesidir. Türkçede bunu ifade etmek için “kuşatıldı” sözcüğünün kullanılmasına gerek yoktur. Zira “وَأُحِيطَ بِتَمَرِهِ” söz dizisi, “helak edilme” manasında kullanılan bir deyimdir.¹³⁷

İkinci tercümede ise, “أُحِيطَ” sözcüğünün akla ilk gelen anlamı olan “kuşatılma”nın Türkçede gösterilmesi amacıyla parantez arasına “afetlerle” kelimesinin yazılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Oysa bu tercüme yerine, kelimenin deyimsel anlamı göz önünde bulundurularak “Derken bütün serveti helak edildi.”¹³⁸ şeklinde tercüme edilmesi Türkçe açısından daha anlaşılır bir çeviri olurdu.¹³⁹

3. Eşanlamlı Olduğu Kabul Edilen Bazı Kelimelerin Aralarındaki Nüans

Eşanlamlılık (terâdüf), “farklı lafızların aynı manaya delalet etmesi”¹⁴⁰ şeklinde tanımlanabilir. Eşanlamlılık olgusuyla ilgili tanımlar yapılmasına ve bu konuda çeşitli örnekler verilmesine rağmen, dilde eşanlamlılığın varlığı tartışılmalıdır.¹⁴¹

¹³⁵ Ali Özek-Hayreddin Karaman-Ali Turgut ve diğerleri (haz.), *Kur’an’ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, Medine 1992, s. 297.

¹³⁶ Bulaç, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 298.

¹³⁷ İbn Kuteybe, *Garîbü’l-Kur’ân*, s. 268.

¹³⁸ Altuntaş-Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, s. 297.

¹³⁹ Bu ayetteki deyimmin tercümesiyle ilgili olarak bkz. Bilgin, *Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşeri’nin Keşşafı*, s. 69-71.

¹⁴⁰ Bkz. Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985, s. 58.

¹⁴¹ Dilde ve Kur’an’da eşanlamlılığı kabul edenler ve etmeyenler hakkında bilgi için bkz. Muhammed b. Abdurrahman eş-Şâyi’, *el-Furûkü’l-Lügaviyye ve Eseruhâ fî Tefsiri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Mektebetü’l-Ubeykan, Riyad 1993, s. 39-59; Celaleddin Divleki, “Kur’an’da Eşanlamlılık (Terâdüf) Olgusu (I)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 7 [Cumhuriyetimizin 77. Yılına Armağan Özel Sayısı], s. 159, 164;

Başta eşanlamlılığı kabul etmeyenler olmak üzere, âlimlerin eşanlamlı kelimelerin aralarındaki anlam farklılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla yaptıkları çalışmalar sonucunda *fark*, *furûk* literatürü oluşmuştur. Eşanlamlı kabul edilen kelimeler arasında kesin ve net bir anlam farklılığı aramak her zaman için doğru sonuç vermeyebileceği gibi, eşanlamlı olduğu söylenen her kelimenin aceleci davranmak suretiyle eşanlamlılığına da hükmedilmemelidir. Aralarında nüans olma ihtimali varsa, bu durum araştırılmalıdır. Böyle bir arayış içerisine girilmesi, Kur'an lafızlarının medlûllerinin belirlenmesine ve Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacak bir çabadır.¹⁴² Zira eşanlamlı/yakınanlamlı olduğu kabul edilen lafızlar arasında var olan nüansların belirlenmesi, bu kelimelerin yüzeysel bir bakış açısıyla her yönden eşitmiş gibi anlamlandırılmasından farklı bir yaklaşımdır. Dolayısıyla söz konusu yaklaşım derin bir anlama çabası olarak nitelendirilebilir.¹⁴³

Eşanlamlı (müterâdif) olduğu kabul edilen lafızların her zaman tamamıyla eşanlamlı olmadığına dikkat edilmesi önemli olduğu için Zerkeşî ve Süyûtî bu konuya dair "Kâide: Eşanlamlı Zannedilip de Eşanlamlı Olmayan Lafızlar" şeklinde özel bir başlık açmışlardır. Her iki müellif açtıkları başlık altında Kur'an'da geçen ve müterâdif olduğu düşünülen lafızlar arasındaki mana farklılığına dikkat çekmiştir.¹⁴⁴

Eşanlamlı olduğu zannedilen bazı lafızların arasında mana farkının (nüans) bulunduğu gerçeği nazar-ı dikkate alındığında, Kur'an tercümesinde bu mana farklılıklarının mümkün merteye yansıtılması gerektiğini düşünüyoruz. Bununla birlikte bu hususa her zaman riayet edilmediği de bir vakiadır. Sözelimi bazı meallerde "إِذْ أُنزِلَ إِلَى الْمَلَكِ الْمَشْحُونِ"¹⁴⁵ ayetindeki "أُنزِلَ" kelimesine ilişkin yapılan tercümede kelimenin taşıdığı anlam farklılığı Türkçeye yansıtılmamıştır.

¹⁴² Konuyla ilgili olarak bkz. Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 265-271.

¹⁴³ Ömer Kara, *Kur'an Luğatçiliği ve Tefsirde Yakınanlamlılık ve Nüans -Râğib el-İsfahânî Örneği-*, Ahenk Yayınları, Van 2007, s. 22.

¹⁴⁴ Bkz. Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Zeki Muhammed Ebû Serî', Dâru'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad 2006, IV, s. 106-118; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 2002, I, 621-626.

¹⁴⁵ Sâffât, 37/140.

“أَبَقَ” lafzı “kaçmak” (özellikle kölenin sahibinden kaçması),¹⁴⁶ “sığınmak”¹⁴⁷ gibi manalara gelmektedir. Bulunduğu mekânı terk etmek manasını ihtiva etmesi açısından bu kelimenin, sözgelimi, “kaçmak” anlamına gelen “فر” kelimesiyle ya da “gitmek” anlamındaki “ذهب” sözcüğü ile birebir eş anlamlı olduğu zannedilebilir. Oysa “أَبَقَ” lafzını “bulunduğu mekânı terk etmek” manasını ihtiva eden diğer kelimelerden ayıran özellik, kaçarak ya da kızarak bulunduğu yeri terk etmek gibi bir manaya delalet ediyor olmasıdır¹⁴⁸. Nitekim Hz. Yunus’un kıssasının anlatıldığı bir diğer sûrede, söz konusu olayın “وَذَا النُّونِ إِذْ ذُهِبَ مُعَاضِبًا”¹⁴⁹ şeklinde anlatılması “أَبَقَ” kelimesinin mutlak manada (nötr olarak) gitmek değil, kaçmak ya da kızarak gitmek gibi bir manaya delalet ettiğini göstermektedir.

Kelimenin taşıdığı bu mananın birçok mealde yansıtılmasına rağmen, bu kelimeyi “gemiye bindi” diye Türkçeye tercüme edenler de olmuştur.¹⁵⁰ Oysa erken dönem garîbu’l-Kur’an türü eserlere ya da sözlüklere bakıldığında, bu kelimenin, kölenin efendisinden kaçması gibi durumlar için kullanıldığı görülmektedir.¹⁵¹ Dolayısıyla “gitti” ya da “bindi” gibi ifadelerle Türkçeye tercüme edilmesi çok uygun düşmemektedir. Zira bu tercüme kelimenin ihtiva ettiği manaları ve yakın anlamlılık ilişkisi içerisinde olduğu kelimelerle arasındaki farkı yansıtmamaktadır.

Kur’an’da geçen “HaVeFe/havf (حاف)” ve “HaŞiYe/haşyet (خشية)” kelimeleri de eş anlamlı olduğu kabul edilen lafızlardandır. Fakat bu iki kelimenin tam anlamıyla eş anlamlı olmadığı, bilakis aralarında ince bir farkın bulunduğu belirtilmiştir. Hatta Zerkeşî ve Süyûtî “Eş anlamlı Zannedilip de Eş anlamlı Olmayan Lafızlar” başlığı altında ilk olarak bu iki lafzı zikretmiş ve aralarındaki farka dikkat çekmiştir.¹⁵²

“Haşyet” ve “havf” kelimelerinin arasındaki ince mana farkını neredeyse dilcilerin bile ayırt edemeyeceğini belirten her iki âlim, bu nüansa dair bazı görüşleri zikretmiştir. Buna göre “haşyet” kelimesinin “havf”tan daha üst bir

¹⁴⁶ Bkz. Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, I, s. 108.

¹⁴⁷ Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzü’l-Kur’an*, II, s. 174; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 8.

¹⁴⁸ “أَبَقَ” ve “فر” kelimeleri arasındaki mana farklılığı hakkında benzer değerlendirmeler için bkz. Şâyi’, *el-Furûkü’l-Lügaviyye*, s. 281-282.

¹⁴⁹ Enbiyâ, 21/87.

¹⁵⁰ “Dolu bir gemiye binmişti.” Bkz. Piriş, *Kur’an’ı Kerim: Türkçe Anlamı*, s. 213.

¹⁵¹ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, I, s. 108; Ebû Ubeyde, *Mecâzü’l-Kur’an*, II, s. 174.

¹⁵² Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, s. 106-108; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 621-622.

mertebede bulunduğu, yani korkunun ötesinde bir manayı muhtevi olduğu söylenmiştir. Yine bazılarına göre “haşyet”te mesele korkan kişinin kuvvetli olup olmamasıyla ilgili değildir; korkulan (haşyet edilen) varlığın azameti (yüceliği ve saygınlığı) söz konusudur. “Havf”ın taşıdığı korku anlamı ise korkan kişinin güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Korkulan varlığın zayıf ya da küçük bir şey olması bu noktada etkili değildir.¹⁵³

Kur’an’da “haşyet” ve “havf” kelimelerinin ve bunların türevlerinin geçtiği ayetlerin tamamının anlaşılmasında, özellikle de tercüme edilmesinde bu mana farkını yansıtmak zor olabilir ya da hayli emek isteyebilir. Bununla birlikte en azından bu iki kelimenin peş peşe geçtiği “ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ ”¹⁵⁴ ayetinin tercümesinde bu mana farkını yansıtmamanın mümkün ve güzel olacağını düşünüyorum.

Zerkeşî ve Süyûtî bu ayette “haşyet” fiilinin Allah Teâlâ ile birlikte kullanılmasının, önceki ayetlerden itibaren olumlu özellikleri belirtilen kişilerin Allah’ın yüceliğinden dolayı O’na duydukları saygı anlamını yansıttığını belirtmiştir.¹⁵⁵

Zerkeşî ayrıca insanın kendi durumu, hali nasıl olursa olsun herkesin Allah’a saygı ihtiva eden bir haşyet duygusu içerisinde bulunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayetteki “havf” kelimesinden türetilen fiilin “kötü/çetin hesap”la ilgili olarak kullanıldığını da belirten Zerkeşî, kelimenin anlamıyla kullanımı arasında şöyle bir irtibat kurmuştur: Hesaba çekilmeden önce kendini muhasebe eden, sorguya çeken kişi, hesaptan korkmaz.¹⁵⁶ Diğer bir deyişle, Allah’a karşı duyulması gereken haşyet herkesi kapsamaktadır. “Hesap”tan

¹⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, s. 107; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 621-622. Bu iki kelime arasındaki ve “korku” manasına gelen lafızlar arasındaki anlam farkı çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Örnek olarak bkz. Şâyi’, *el-Furûkû’l-Lügaviyye*, s. 267-272; Gezgin, “Eşanlamlılık Bağlamında Kur’ân’da ‘Korku’ İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *İslâmî Araştırmalar*, 2003, cilt: 16, sayı: 1, s. 38-62; Kara, “İzutsu’nun Kur’an Semantiğinde Mühmel Boyut: el-Furûkû’l-Luğaviyye -Yakınanlamları ‘Ayrıştırma’ Noktasında İzutsu’ya Bir Katkı”, *İslâmî Araştırmalar*, 2005, cilt: 18, sayı: 1 [Toshihiko Izutsu (1914-1993) Özel Sayısı], s. 35-60; İsmail Hilmi Bilgi, “Kur’ân’da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?”, *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: 1, sayı: 2, s. 229-251; Zeki Halis, “Kur’ân’da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, 2016, cilt: 11, sayı: 5, s. 314-350.

¹⁵⁴ Ra’d, 13/21.

¹⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, s. 107; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 621.

¹⁵⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, s. 107.

korkma (havf) duygusu ise daha ziyade hesabını bilmeyenler açısından geçerli ya da daha şiddetlidir.

4. Aynı Sözcüğün Bazı Bağlamlarda Sözlük Bazı Bağlamlarda Terim Anlamında Kullanılması

Birçok ayette vurgulandığı üzere, Kur'an-ı Kerim ilk muhataplarının dili olan Arapça ile indirilmiştir.¹⁵⁷ Dolayısıyla Kur'an'da indirildiği dönemdeki Arapçanın kelime hazinesi kullanılmıştır. Fakat bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerim'de zaman zaman Arapların kullandığı bazı kelimelere yeni ya da farklı bir anlam yüklendiği, diğer bir ifadeyle bazı kelimelerin terimleştirildiği görülmektedir. Zekât, vahiy, âyet, nifâk ve küfr Kur'an'da terimleştirilerek kullanılan lafızlardandır. Ayrıca Kur'an'da bazı kelimelerin hem Cahiliye dönemindeki anlamıyla hem de Kur'an tarafından terimleştirilen anlamıyla kullanıldığını hatırlatmak gerekir. Hem sözlük anlamında hem de terim anlamında kullanılan bu kelimelerin geçtikleri ayetin bağlamına göre tercüme edilmesi daha doğru bir yaklaşım olur.

Bu arada belirtmek gerekir ki, bir kelimenin terim anlamı kazanarak sözlük anlamının yanı sıra terim anlamında da kullanılmaya başlanması aslında onun çokanlamlı bir lafız olması demektir. Bu yönüyle burada yer vereceğimiz örnekler daha önceki “Çokanlamlı ve Ezdâd Kelimeler” başlığı altında incelenmeye de elverişlidir. Ancak kelimelerin terim anlamı kazanarak bir ıstılah haline dönüşmesi önemli bir konu olduğu ve terim anlamı kazanan bazı lafızların Kur'an'da terim anlamı dışında da kullanılabileceği gerçeği zaman zaman göz ardı edildiği için ayetlerin anlaşılmasında sözlük ve terim anlamı ayırımına özel olarak temas etmenin uygun olacağını düşünüyoruz.

Kur'an'ın hem sözlük hem de terimsel anlamda kullandığı kelimelerden birisi, Kur'an'da farklı form ve bağlamlarda geçen “vahiy (و-ح-ي)” lafzıdır. “Vahiy” lafzının sözlükteki en temel anlamı “bir şeyi gizli ve süratli bir şekilde bildirmek”tir. Bu anlamın bir uzantısı olarak kelime “işaret etmek”, “ima etmek”, “ilham etmek”, “bildirmek”, “yazmak (yazıyla bildirmek)”, “vesvese vermek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁸ Vahiy terimsel olarak ise “Allah

¹⁵⁷ Yusuf, 12/2; İbrahim, 14/4; Nahl, 16/103; Tâhâ, 20/113; Şuarâ, 26/195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; Şûrâ, 42/7; Zuhruf, 43/3; Ahkâf, 46/12.

¹⁵⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, IV, s. 3851-3852; İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Lüga*, s. 949-950; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 515-516. “Vahiy” lafzının anlam alanıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 21-40; M. Öztürk, *Kur'an Vahiy Nüzûl*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 62-118.

Teâla'nın herhangi bir peygamberine peygamberlik görevini ve akabinde insanlara ulaştırmak istediği emir, nehiy ve haberleri bildirmesi¹⁵⁹ olarak tanımlamak mümkündür.

Burada yer verdiğimiz tanımdan da anlaşılacağı üzere, terimsel anlamda vahye mazhar olan kişi peygamber olmaktadır. "Vahiy" lafzı Kur'an'da hem terimsel anlamda yani peygamberlere Allah'ın vahyetmesi anlamında hem de yukarıda zikrettiğimiz sözlük anlamlarında kullanılmıştır.¹⁶⁰ Öyleyse vahiy lafzının geçtiği ayetler anlaşılırken ve anlamlandırılırken sözlük anlamında mı yoksa terim anlamında mı kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Bununla birlikte bazı Kur'an meallerinde bu konuda çok titiz davranılmadığı görülmektedir. Biz makalenin hacmini zorlamamak bakımından kelimenin Kur'an'daki bütün kullanımlarını incelemeyeceğiz. Konuyu sadece maksadımızı anlatmaya yardımcı olacağını düşündüğümüz bir ayet bağlamında ele almakla yetineceğiz.

Nahl sûresindeki "وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ"¹⁶¹ ayeti bazı meallerde "Rabbın bal arısına şöyle vahyetti..." şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁶² Bu tercüme, ayetteki "وَأَوْحَىٰ" kelimesinin terimsel olarak anlaşıldığını göstermektedir. Bununla birlikte bu ayete "Rabbın bal arısına şöyle vahyetti..." gibi bir mana vermek çok isabetli değildir. Zira "vahyetmek" her ne kadar "وَأَوْحَىٰ" kelimesinin manalarından birisi olsa da, Kur'an'da geçtiği her yerde bu manada kullanılmamıştır. Bu ayet de kelimeye "vahyetmek" manasının verilmesinin uygun düşmediği ayetlerden birisidir. Zira söz konusu ayetteki "وَأَوْحَىٰ" kelimesinin terimsel anlamda "vahiy" olarak anlaşılması, bal arısının vahye mazhar, yani peygamber olduğu sonucunu doğurur. Bu yüzden olsa gerek kimi müfessirler ayetin bu şekilde anlaşılmasının doğru olmadığını dile getirmiştir.

¹⁵⁹ Müsâid b. Süleyman b. Nâsır et-Tayyâr, *el-Muharrer fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye, Cidde 2008, s. 62-63; Biraz daha detaylı ve benzer bir tanım için bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 47.

¹⁶⁰ "Vahiy" lafzının Kur'an'da kullanıldığı manalar için bkz. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 177-178; Harun b. Musa, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 165-166; Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 491-492; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 515-516; Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 469-470; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 621-622; Müsâid b. Süleyman, *el-Muharrer fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 68.

¹⁶¹ Nahl, 16/68.

¹⁶² Ayete verilen bu ya da benzer manalar için bkz. Eryarsoy, Ağırakça, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 275; Y. N. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 275; Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 274.

Ferrâ bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: “Arıya herhangi bir elçi gelmemiştir, Allah ona ilham etmiştir.”¹⁶³ Zeccac da sözlük anlamı olarak bildirmek vb. manalara gelen bu kelimenin hem Allah’ın melekleri aracılığıyla peygamberlerine vahyetmesi hem de ilham etmek manasına geldiğini söylemiştir. Bir kelimenin Kur’an’ın farklı yerlerinde farklı manalarda kullanılması olgusunu ele alan “Vücûh ve Nezair” müellifleri de Kur’an-ı Kerim’de “vahyetmek”, “ilham etmek”, “emretmek” gibi manalarda kullanılan vahiy kelimesinin bu ayette “ilham etmek” manasına geldiğini söylemiştir.¹⁶⁴

Kur’an’da çok sık geçen ve geçtiği yere göre farklı anlamlarda kullanılan lafızlardan birisi de “âyet (ç. âyât)” lafzıdır. “Âyet” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de bildiğimiz “Kur’an ayeti” manasının yanı sıra, “işaret/alamet”, “mucize”, “delil” gibi farklı manalarda kullanılmıştır.¹⁶⁵ Oysa bağlama uygun olup olmadığı göz önünde bulundurulmadan, bu kelimenin bazı meallerde ‘Kur’an ayeti’ olarak tercüme edildiği görülmektedir. Örnek olması bakımından “âyet” kelimesine “Kur’an ayeti” manası verilmesinin uygun düşmediği ayetlerden birkaçına burada yer vermek istiyoruz.

İlk olarak “فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُخَيِّ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ”¹⁶⁶ ayetinde geçen “آيَات” lafzını ele alalım. Bilindiği üzere bu ayet, Hz. Musa ile kavminin başından geçen bir olaya ve Hz. Musa’nın bir mucizesine atıfta bulunmaktadır. Buna göre, meydana gelen bir adam öldürme vakasının failini İsrailoğulları birbirlerinin üzerine atmaktaydı. Allah da bu ayette “Boğazlanan sığırın bir parçasıyla ölüye vurun, dedik. İşte Allah ölüleri böylece diriltir ve akledesiniz diye size mucizelerini gösterir.” buyurmuştur.

Birçok klasik tefsir ve dil kitabında bu ayetteki “آيَات” lafzı “mucize” vb. şekillerde açıklanmıştır. Örneğin Ebû Ubeyde bu kelimeyi “عجائبه: hayret uyandıran şeyler/mucize” olarak tefsir etmiştir.¹⁶⁷ Taberî de buradaki “آيَات”

¹⁶³ Ferrâ’nın ifadeleri şu şekildedir: “ألمها و لم يأتمها رسول”. Bkz. Ferrâ, *Meânî’l-Kurân*, II, s. 109. Ayette geçen vahiy kelimesi hakkında benzer yorumlar için bkz. İbn Kuteybe, *Garîbü’l-Kur’ân*, s. 245.

¹⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 178; Harun b. Musa, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 165; Askerî, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 491; Dâmegânî, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 469.

¹⁶⁵ “Âyet” kelimesinin Kur’an’da kullanıldığı manalar için bkz. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 128-129; Ebû Ubeyde, *Mecâzü’l-Kur’an*, I, 45; Sicistânî, *Garîbü’l-Kur’ân*, s. 47; Dâmegânî, *el-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 55-57; İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yüni’n-Nevâzir fî İlmi’l-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 154-156; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 33; M. Öztürk, *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, s. 46.

¹⁶⁶ Bakara, 2/73.

¹⁶⁷ Ebû Ubeyde, *Mecâzü’l-Kur’ân*, I, s. 45.

anlamında kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Fakat ileride görüleceği üzere bu ilke de tek başına her zaman doğru manayı tespitinde yeterli olmamaktadır.

“Âyet/âyât” lafzının birlikte kullanıldığı lafızlara bakmak da her zaman doğru ve kesin bir sonuca ulaşmamıza yardımcı olmayabilir. Örneğin “ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةً مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْعَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ”¹⁷⁸ ayetindeki “âyet” lafzı “indirilmek” anlamındaki “أُنزِلَ” lafzıyla birlikte kullanılmaktadır. Fakat bu ayetin “Ona Rabbinden bir ayet indirilmeli değil miydi? derler. De ki: Gaybı ancak Allah bilir. Bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber beklemekteyim.”¹⁷⁹ şeklinde tercüme edilmesi, ayetin bağlamına pek uygun düşmemektedir. Zira bu tercümeden anlaşılan şey, Hz. Peygamber’e Kur’an ayetinin indirilmesidir. Haddizatında Hz. Peygamber’e ayet indirilmesine karşı çıkan inkârcıların kalkıp da tekrar “Ona Rabbinden bir ayet indirilmeli değil miydi?” demeleri manasızdır. Çünkü onların inkâr ettikleri husus zaten Hz. Peygamber’in kendisine ayet indirildiğini söylemesidir. Dolayısıyla bu ayette geçen “âyet” kelimesinin bildiğimiz manada “Kur’an ayeti” değil, mucize manasına delalet etmesi daha uygundur. Buna göre, ayette, müşriklerin, kendisine Allah tarafından vahiy geldiğini söyleyen Hz. Peygamber’den buna dair bir mucize getirmesini istedikleri anlatılmaktadır.¹⁸⁰

Sonuç olarak bu ayette geçen “âyet” kelimesinin bildiğimiz manada Kur’an ayeti değil, mucize manasına delalet etmesi daha uygundur. Buna göre, ayette, müşriklerin, kendisine Allah tarafından vahiy geldiğini söyleyen Hz. Peygamber’den buna dair bir mucize getirmesini istedikleri anlatılmaktadır.¹⁸¹ İşte bu yüzden, “âyet/âyât” lafzının birlikte kullanıldığı lafızlara baktıktan sonra, ikinci olarak bulunduğu ayetin bağlamına bakmak gerekir. Bu husus zaten genel manada Kur’an’ın anlaşılmasında dikkat edilmesi gereken önemli bir ilkedir.

Sonuç

Kur’an kavramlarının anlamını belirlemede artzamanlı ve eşzamanlı semantik tahlillerin yapılması önemlidir. Semantik her ne kadar Batıda ortaya çıkmış bir disiplin ise de İslam kültüründe bugünkü semantiğe tekabül eden

¹⁷⁸ Yûnus, 10/20.

¹⁷⁹ Mustafa Hizmetli, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 127.

¹⁸⁰ Bu ayetle ilgili yapılan farklı tercüme ve bunların eleştirisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Öztürk, *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, s. 46-48.

¹⁸¹ Bu ayetle ilgili yapılan bir başka tercüme ve bu tercümenin eleştirisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Öztürk, *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, s. 46-48.

çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede klasik dil ve tefsir eserlerinde günümüzdeki artzamanlı ve eşzamanlı semantikle ilişkilendirilebilecek açıklamalar bulunmaktadır. Ayrıca klasik dil ve tefsir külliyyatında Kur'an kavramlarının bugün artzamanlı ve eşzamanlı semantik perspektifinden tahlil edilmesine imkân tanıyan önemli bilgiler mevcuttur. Zira İslam kültüründe, kelimelerin anlamıyla ilgili oldukça ileri düzeyde çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.

Anlamla ilgili çalışmalar denince akla ilk olarak konulu veya genel mu'cemler gelmektedir. Ayrıca belagat ilminin beyân kısmı; kelimeleri mecaz, istiare, kinaye, teşbih gibi yollarla maksadı ifade etmeleri açısından ele aldığı için anlamla ilgili yapılan diğer çalışmalardır. Yine, garip kelimeler, vücûh ve nezâir, eşanlamlı lafızlar (terâdüf), furûk ve ezdâd gibi alanlarda telif edilen eserler ve bu alanda yapılan çalışmalar İslam kültüründe anlamla ilgili önemli çalışmalardır.

Gerek klasik dil eserlerinde gerekse tefsirlerde, artzamanlı ve eşzamanlı semantik yapmamıza imkân tanıyan birikim mevcut olduğuna göre, bugün Kur'an kavramlarıyla ilgili araştırma yapacak kişinin bu birikimden istifade etmesi gerekir.

Mevcut birikimden istifade etmek suretiyle Kur'an kavramları artzamanlı açıdan bir incelemeye tabi tutulmalıdır. Zira Kur'an kavramlarının bir kısmı tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlam değişimlerine maruz kalmıştır. Söz konusu anlam değişimleri dikkate alınmadığında, bir Kur'an kavramına sonradan kazandığı anlamın verilmesi riski ortaya çıkabilir. Bu durum ise bu kavramın yanlış anlaşılmasıyla sonuçlanır.

Kur'an kavramlarıyla ilgili araştırma yapanların, eşzamanlı kavram analizleri de yapması gerekmektedir. Zira bir lafız Kur'an'ın her yerinde aynı anlamda kullanılmayabilir. Bu durumda bir Kur'an lafzına geçtiği her yerde aynı anlamı vermek yanlış anlamalara yol açar.

Yine Kur'an'da deyimsele ifadelerin kullanıldığı bilinmektedir. Deyimsel ifadelerin bu özelliği göz önünde bulundurulmazsa, normal bir lafızmış gibi anlamlandırılabilir. Bu ise yanlış anlamalara ya da deyimsele ifadenin Türkçe açısından ne söylediği belli olmayan lafızlarla tercüme edilmesine neden olur. Nitekim günümüzde birçok mealde bu tür hatalara düşüldüğü bilinmektedir.

Eşzamanlı semantiği ilgilendiren bir husus da eşanlamlı lafızlardır. Eşanlamlı lafızların arasında zaman zaman anlamsal farklılıklar (nüans/furûk)

bulunabilmektedir. Kur'an'da geçen bu tür lafızların anlaşılması ve Türkçeye tercümesi sırasında aralarındaki ince farklara dikkat edilmelidir.

Kur'an kavramlarının önemli bir özelliği de bir lafzın bazı yerlerde sözlük anlamda bazı yerlerde ise belli bir terimsel anlamda kullanılmasıdır. Dolayısıyla bu tür kavramların sözlük anlamında kullanıldığı yerlerde buna göre bir anlamlandırma yapılmalı, terimsel anlamda kullanıldığı yerlerde ise terimsel anlam dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- ALTUNTAŞ, Halil-Şahin, Muzaffer (haz.), *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ASKERÎ, Ebû Hilâl, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osman, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2007.
- AYDIN, İsmail, *Kur'an'ın Filolojik Yorumu: Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- BIYIKOĞLU Yakup, "Kur'ân'da Câhiliye Kavramı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: 2, sayı: 36, s. 233-247.
- BİLGİ, İsmail Hilmi, "Kur'ân'da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?", *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: 1, sayı: 2, s. 229-251.
- BİLGİN, Abdülcelil, *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003.
- BİLGİN, Abdülcelil, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşerî'nin Keşşafı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- BULAÇ, Ali (haz.), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)*, Birim Yayınları, İstanbul t.y.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- CÜNDİOĞLU, Düccane, "Matbû Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", 2. *Kur'an Sempozyumu*, -Tebliğler Müzakereler- 4-5 Kasım 1995, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 157-237.

- CÜNDİOĞLU, Düccane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985.
- DÂMEGÂNÎ, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Vücûh ve'n-Nezâir li-Elfâzı Kitâbillâhi'l-Azîz*, thk. Arabî Abdülhamid Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- DANIŞMAN, Nafiz, " 'Câhiliyye' Kelimesinin Mânâ ve Menşe'i", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1956, cilt: 5, sayı: 1-4, s. 192-197.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- DİVLEKÇİ, Celaleddin, "Kur'an'da Eşanlamlılık (Terâdüf) Olgusu (I)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 7 [Cumhuriyetimizin 77. Yılına Armağan Özel Sayısı], s. 149-169.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- DUMAN, Mehmet Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2008.
- DUMAN, Mehmet Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997.
- DURMUŞ, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007.
- EBÛ UBEYD Kâsım b. Sellâm, *el-Ezdâd*, (*Selâsetü Nusûs fi'l-Ezdâd* içerisinde), thk. Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn, Âlemü'l-Kütüb, y.y., 1996.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuad Sezgin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981.
- EBÛ'T-TAYYİB el-LÜGAVÎ, Abdülvâhid b. Ali el-Halebî, *Kitâbü'l-el-Ezdâd fi Kelâmi'l-Arab*, thk. İzzet Hasan, Dâru Talas, Dımaşk 1996.
- EMÎN el-Hûlî, *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, çev. Emrullah İşler-M. Hakkı Suçın, Kitâbiyât, Ankara 2006.
- ERYARSOY, M. Beşir-Ağırakça, Ahmed (haz.), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Şafak Yayınları, İstanbul 1995.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Lüga*, thk. Riyâd Zekî Kâsım, Dâru'l-Marife, Beyrut 2001.
- FAYDA, Mustafa, "Câhiliye", *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 17-19.
- FERRÂ, Ebû Zekerîya Yahya b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr, Daru's-Sürûr, Beyrut t.y.

- GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974.
- GEZGİN, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- GEZGİN, Ali Galip "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'an'da 'Korku' İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *İslâmî Araştırmalar*, 2003, cilt: 16, sayı: 1, s. 38-62.
- GÜVEN, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017.
- HALİL b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Samarrâî, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1988.
- HALİS, Zeki, "Kur'an'da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, 2016, cilt: 11, sayı: 5, s. 314-350.
- HARUN b. Musa, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Vizâratü's-Sekâfe ve'l-A'lâm, yy. 1988.
- HİZMETLİ, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 127.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, AÜİF Yayınları, Ankara 1975.
- İBN AKÎLE, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Câmîatü's-Şârika, Şârika 2006.
- İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-Lüga*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.
- İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1997.
- İBN FÂRİS, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya, *Mekâyisü'l-Lüga*, nşr. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dârü'l-Hadîs, Kahire 2008.
- İBN KUTEYBE, EBÛ ABDULLAH B. MÜSLİM, *TEFSİRÜ GARÎBİ'L-KUR'ÂN*, THK. SEYYİD AHMED SAKR, DARU İHYAİ KÜTÜBİ'L-ARABİYYE, MISIR 1958.
- İBN MANZÛR, Cemaleddin Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.

- İBNÜ'L-YEZÎDÎ, Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Yahya b. Muhammed, *Garîbü'l-Kur'ân ve Tefsîruh*, thk. Abdürrezzak Hüseyin, Müessesetü't-Risâle, Beyrut 1987.
- İSFAHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Marife, Beyrut t.y.
- İSLAMOĞLU, Mustafa (haz.), *Hayat Kitabı Kur'an*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.
- İŞLER, Emrullah, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", *Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu (Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 17-18 Mayıs 2001 Van)*, Bakanlar Matbaası, Erzurum t.y., s. 385-397.
- KARA, Ömer, *Kur'an Lugatçiliği ve Tefsirde Yakınanlamlılık ve Nüans -Râgıb el-İsfahânî Örneği-*, Ahenk Yayınları, Van 2007.
- KARA, Ömer, "İzutsu'nun Kur'an Semantiğinde Mühmel Boyut: El-Furûku'l-Luğaviyye -Yakınanlamları 'Ayrıştırma' Noktasında İzutsu'ya Bir Katkı-", *İslâmî Araştırmalar*, 2005, cilt: 18, sayı: 1 [Toshihiko İzutsu (1914-1993) Özel Sayısı], s. 16-60.
- KARAGÖZ, Mustafa, "Şuarâ Sûresi 153. ve 185. Ayetlerdeki Müsehhârîn Kelimesinin Tefsirinde Görülen Anlam Farklılaşması", *Marife Bilimsel Birikim*, 2012, cilt: 11, sayı: 1, s. 75-95.
- KARAGÖZ, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- KARAGÖZ, Mustafa, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci -Nezâir'in 'Eşanlamlılık' Olarak Tanımlanması Sorunu-", *Tarihte ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü (İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Yaz Akademisi I, 18-23 Ağustos 2008 İstanbul)*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2009, ss. 441-475.
- KARAKAYA, Mehmet Murat, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu*, 2013, cilt: 6, sayı: 11, s. 105-178.
- KAVAK, Fadime, *Arap Dilinde Karşıt Anlamlı Kelimeler (Ezdâd) ve el-Enbârî'nin el-Ezdâd Adlı Eserinin Tahlili*, Emin Yayınları, Bursa 2015.
- KUTRUB, Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr, *Kitâbü'l-Ezdâd*, thk. Hannâ Haddâd, Dâru'l-Ulûm, Riyad 1984.

- MUHAMMED Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1984.
- MUHAMMED Hüseyin Âl-i Yâsîn, *el-Ezdâd fi'l-Lüga*, Matbaatü'l-Maârif, Bağdat 1974.
- MUHARREM Çelebi, "Ezdâd", *DİA*, İstanbul 1995, XII, s. 47-48.
- MUKÂTİL b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Merkezü Cuma el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, Dubâi 2006.
- MÜNECCİD, Muhammed Nureddin, *et-Tezâd fi'l-Kur'âni'l-Kerim beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1999.
- MÜSÂİD b. Süleyman b. Nâsır et-Tayyâr, *el-Muharrer fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye, Cidde 2008.
- MÜSLİM b. Haccâc el-Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyin, *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- ÖZDEMİR, Metin, "Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'âni Bir Kavram: Fâsık", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 2, s. 499-521.
- ÖZEK, Karaman, Turgut ve diğerleri, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, s. 297.
- ÖZTÜRK, Mustafa (haz.), *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'an Vahiy Nüzûl*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (haz.), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İstanbul 2003.
- PAÇACI, Mehmet – Gözeler, Esra, "Kur'an İlimleri ve Tefsirin Kullandığı İlimler", *Kur'an ve Hadis İlimleri*, editörler: Mehmet Paçacı, İsmail Hakkı Ünal, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2007, s. 21-43.
- PAK, Zekeriya, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: 2, sayı: 3, s. 91-111.
- PALMER, F. R., *Semantik*, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara 2001.
- PİRİŞ, Şaban (haz.), *Kur'an-ı Kerim: Türkçe Anlamı*, Okyanus Yayıncılık, Kayseri 2004.

- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- RUDEYNÎ, Muhammed Ali Abdülkerim, *Fusûl fi İlmi'l-Lügati'l-Âmm*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 2002.
- SAUSSURE, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998.
- SEBER, Abdulkerim, "Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: 17, sayı: 2, s. 97-130.
- SİCİSTÂNÎ, Ebûbekr Muhammed b. Üzeyr, *Kitâbü Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân, Dâru Kuteybe, Beyrut 1995.
- SÜYÛTÎ, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, Dâru İbn Kesîr, Dîmaşk 2002.
- ŞAHİN, Hasan, *İslam Felsefesi Tarihi Dersleri*, İlahiyât, Ankara 2000.
- ŞÂYİ', Muhammed b. Abdurrahman, *el-Furûkü'l-Lügaviyye ve Eseruhâ fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1993.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Dâru Hecl, y.y. t.y.
- TATAR, Burhanettin, "Cahiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: 13, sayı: 1, s. 29-42.
- TEKİN, Ahmet (haz.), *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru Tefsîrî Meal*, Kalam Yayınları, İstanbul 2006.
- TEVVEZÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hârûn, *el-Ezdâd*, (*Selâsetü Nusûs fi'l-Ezdâd* içerisinde), thk. Muhammed Hüseyin Âl-i Yâsîn, Âlemü'l-Kütüb, y.y., 1996.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.
- ÜNVER, Mustafa, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, 13-19 Ocak 1997, (*Aynı Ad Altında Yayımlanmış Sempozyum Kitabı*), Ankara 1998, s. 157-181.
- YALDIZLI, Hasan, "'Vücûh' ve 'Nezâir' Hakkında Yapılan Tanımlara Dair Bir Değerlendirme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2014, sayı: 31, s. 1-33.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Fâsık", *DİA*, İstanbul 1995, XII, s. 202-205.

- YILMAZ, Hasan, "Modern Dönem Kur'ân Yorumunda Dilbilimsel ve Semantik Yöneliş", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: 4, sayı: 7, s. 14-30.
- YILMAZ, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- YILMAZ, M. Faik, "Kur'an'da Cehalet Kavramı", *Dinî Araştırmalar*, 2003, cilt: 5, sayı: 15, s. 181-198.
- ZECCÂC, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed es-Seriyy, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, thk. Abdülcilil Şelebî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2005.
- ZEMAŞERÎ, Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Zeki Muhammed Ebû Serî', Dâru'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad 2006.

THE ROLE OF DIACHRONIC AND SYNCHRONIC SEMANTICS IN DETERMINING THE MEANING OF QUR'ANIC CONCEPTS*

© Mustafa KARAGÖZ^a

Abstract

Semantics is a discipline that examines the meaning of words. A nearly hundred years passed since emergence of semantics as a discipline searching the meanings of words. In the beginning semantics was dealing with meaning changes of words in historical process much rather, thereafter it became interested in the meanings of a given language in a certain period of time. Moreover, it can be said that semantic works were shifted to this direction. Eventually semantics is divided into two parts. One of them searching meaning changes of words were exposed in historical processes is diachronic/historical semantics; another one searching the meaning of words in a certain period or a given work or the semantic relationships of them with other words in the work in question is synchronic semantics.

As is known various meaning changes had been taken in some part of concepts of Qur'an in the historical process. Therefore, diachronic semantic investigations contribute to the understanding of Qur'an. Similarly, in the Qur'an research is also required to make synchronic semantic analysis. Because, in order to determine the meanings of Qur'an concepts in a better way, semantic relations of words within the Qur'an integrity should be well known.

---

* This article is reviewed and improved version of the report which has been presented verbally in a symposium in 2014.

^a Assoc. Prof., Erciyes University, mkaragoz@erciyes.edu.tr

It is possible to initiate the using of semantics -emerged in West as a discipline- in Qur'anic studies with Izutsu. Although both the emergence of semantics as a discipline in West and the use of this emerging discipline in the Qur'an researchs is new situation, in Islamic culture works corresponding to the current semantics are known to exist by interested persons. In other words, there are information and explanations concerning diachronic (historical) as well as synchronic semantics in the study of classical languages and tafseer. Due to this information and explanations are not naturally the same as today's semantic perspective, to name this Works as "semantics" causes us to fall into anachronism. The important point in here, studies realized and consisted accumulations in the field of language and tafseer in the past are that they contain highly valuable treasure for semantic studies to be done on the concepts Qur'an today.

Within this framework the works as these kinds of Mucems, garib al-Qur'ans, vucûh and nezâir are examples comes firstly to mind. When these works are examined, it is possible to come across the information related with those areas of diachronic (historical) semantics: The use of the meaning of a concept used in the period of ignorance (Jahiliyya) which is changed by Qur'an, undergoing change of a Qur'anic concept in the period after *tanzeel* and in translations of Qur'an giving sense to some concepts than as used in the period of *tanzeel*. All of these issues, due to their relationship with the meaning changes, are related to diachronic semantics. In case the possibility of exposure to change the meanings of words is ignored, misunderstandings may occur. That is why in order to determine the meanings of Qur'anic concepts in the period of *tanzeel*, examination of Qur'an concepts on the basis of diachronic semantics by utilizing from out scientific heritage is useful approach in determining the meanings of Qur'an concepts.

There are issues related to synchronic semantics in classical works of language and tafseer. For example, issues such as the use of a word in different meanings and even in two opposite meanings (*polysemy*), implying of idiomatic meaning of certain words and expressions, presence of nuances (*furûk*) among some words considered to be synonymous, alluding of literal meaning in a place and technical meaning in other place from the same word are handled in these works. Aforementioned topics also can be related with the works of synchronic semantics due to concepts are associated with semantic relationships in a certain period of time or in the context of a particular work. Giving the same meaning to a word comes in Qur'an and the believe that considered words as synonyms are always synonyms or subsequently conceptualized a word is thought to be

used likewise in Qur'an can lead to misunderstandings. It is necessary to study Qur'anic concepts in the light of synchronic semantics not to fall into this kind of misunderstanding, by taking advantage comes from the accumulation in question.

Fundamental starting point in this paper is the argument that semantic analysis and utilization of past accumulation in making semantic analysis is important. Within this framework, we will focus on the role diachronic and synchronic semantics in determining the meanings of Qur'an concepts. We will care to pick up the best examples manifesting the significance of diachronic and synchronic study very well. Starting from the given examples it will be called attention to some kinds of mistakes found from place to place in some translations of Qur'an in the present day because of not considered enough scientific heritage. Thus, we wil emphasize the important to be utilized from diachronic and synchronic semantics in determining the meaning of the Qur'an concept and especially as wel as in translations of the Qur'an prepared for people who have to understand Qur'an by the way of its translations.

Keywords: Qur'anic Concepts, Semantics, Diachronic Semantic, Synchronic Semantic

